

***Studia zaufania publicznego.
Alternatywa dla obecnego modelu kształcenia
na 6 i 7 poziomie PRK***

Prof. dr hab. Paweł Chmielnicki
Uniwersytet Warszawski

2016-2017 członek zespołu powołanego ds. przygotowania założeń ustawy
Prawo o szkolnictwie wyższym

Zastosowana metodologia

Zmiana prawa jest instrumentem, który ma służyć zmianie porządku instytucjonalnego. Na porządek ten składają się upowszechniane i chronione w danym społeczeństwie komplety normatywne (schematy działania) – czyli zestawy funkcjonalnie powiązanych rozwiązań dylematów decyzyjnych (reguł działania, norm, dyrektyw powinnego zachowania, zasad) warunkujących realizację jakiegoś celu: społecznego, ekonomicznego, indywidualnego, zbiorowego, itp.

Komplet normatywny to schemat działania, który stanowi zbiór rozwiązań pochodzących z trzech zasobów formalnych i nieformalnych rozwiązań dylematów decyzyjnych: norm prawnych, reguł wymiany towarowo – pieniężnej (reguł gospodarowania) i reguł pozyskiwania dóbr z tytułu powołania się na status w zbiorowości.

Dlatego, zgłoszenie potrzeby tworzenia nowych norm prawnych w istocie oznacza najczęściej chęć dokonania zmiany istniejących, prawnie uwarunkowanych schematów działania – kompletów normatywnych.

Schemat działania sformalizowany za pomocą norm prawnych może obejmować normy prawne ujęte w przepisach różnych aktów prawnych, jak również rozwiązania (reguły, normy, zasady postępowania) sformalizowane w inny sposób (np. jako normy religijne, kodeksy etyki – jak kodeks etyki nauczyciela akademickiego, instrukcje postępowania, itp.), lub niesformalizowane (jak np. nawyki postępowania związane z nawiązywaniem interakcji w obrębie danego środowiska zawodowego – jak środowisko akademickie).

Wszystkie te rozwiązania, sformalizowane i niesformalizowane łączy cel (cele) działania, określony dla danego kompletu (może nim być np. osiągnięcie wysokiej pozycji w stratyfikacji społecznej, poprzez afiliację do grupy zawodowej cieszącej się wysokim prestiżem – jak nauczyciele akademicy, lub uzyskanie środków finansowych dzięki utworzeniu szkoły wyższej). Innymi słowy, komplet normatywny tworzą te rozwiązania sformalizowane lub niesformalizowane, których stosowanie pozostaje w adekwatnym związku przyczynowo – skutkowym z określonym celem działania.

Znaczenie poszczególnych rozwiązań dla osiągnięcia zakładanego celu działania i rozwiązywania występujących „po drodze” dylematów decyzyjnych, jest zróżnicowane. Po pierwsze, komplet normatywny tworzą rozwiązania, które bezwzględnie warunkują realizację zakładanego celu działania, in. decydują o osiągnięciu celu działania w ogóle. Po drugie, w skład kompletu normatywnego wchodzi także rozwiązania, które wprawdzie nie przesądzają o osiągnięciu celu działania w ogóle, ale zwiększają (zmniejszają) szanse powodzenia, czy też ograniczają (zwiększają) koszty. Normy prawne mogą należeć do obu tych kategorii i nie muszą, w danym schemacie działania, odgrywać roli decydującej.

Przykładem schematu działania, w którym dominującą rolę odgrywają reguły nieformalne, jest uzyskanie stopnia naukowego doktora. Wprawdzie ten komplet normatywny składa się m.in. z wielu norm prawnych, jednak o osiągnięciu celu działania przez doktoranta decyduje zastosowanie się przez niego do nieformalnych reguł nawiązywania interakcji społecznych, akceptowanych w obrębie środowiska akademickiego.

Wskazana wyżej metodologia stanowi rodzaj analizy prakseologicznej.

Komplet normatywny „uzyskanie dyplomu ukończenia studiów wyższych”

Opcja 1: studia stacjonarne na uczelni publicznej

Ogólne determinanty relacji nauczyciel – student na uczelni publicznej:
prowadzi gospodarkę samodzielną, ale tylko po części na zasadach rynkowych
(swobodnej konkurencji o dostęp do dóbr)
podmiot systemu finansów publicznych
(formalne ograniczenia w dysponowaniu środkami, m.in. czerpaniu korzyści przez kadre)
posiada instytucjonalną przewagę konkurencyjną w ramach rynku usług
(działalność uczelni w zakresie dydaktyki jest zwolniona od podatku)
władza rozproszona pomiędzy organy kadencyjne, brak podmiotu wykonującego uprawnienia
właściciela
co najwyżej umiarkowana zdolność podmiotów sprawujących władzę do jej egzekwowania
znaczny poziom dekoncentracji władzy na niskie i średnie poziomy stratyfikacji
zachowania/decyzje kadry zdominowane przez reguły rywalizacji o atrakcyjną rolę w
stratyfikacji społecznej (otwarty dostęp do wszystkich ról w lokalnej stratyfikacji, oparty o
swobodną konkurencję)

Determinanty związane z prowadzeniem kierunku studiów:

art. 70 Konstytucji RP: finansowanie ze środków budżetowych - dotacja
(brak ryzyka nagłej utraty środków, ograniczona weryfikacja skuteczności poprzez
mechanizm konkurencji o destynatariusza – niska komercjalizacja)
w niewielkim stopniu finansowanie z opłat, minimalny wpływ na treść kompletu
dysponent środków budżetowych podlega presji politycznej i społecznej („miękki
negocjator”), decyduje o przydziale środków na podstawie przesłanek rynkowych i
pozarynkowych
zachowania/decyzje kadry podporządkowane regułom konkurencji o destynatariusza
(studenta) w stopniu niskim
wysoka zdolność do egzekwowania pozycji dominującej nad studentem, niski poziom
bodźców powstrzymujących od jej egzekwowania
relacje nauczyciel – student określone na zasadzie stosunku władzy
(rozwiązania adekwatne do reguł rywalizacji o atrakcyjną rolę społeczną)

Opcja 2: studia niestacjonarne na uczelni publicznej

Ogólne determinanty relacji nauczyciel – student na uczelni publicznej:
Układ rozwiązań jak w opcji 1

Determinanty związane z prowadzeniem kierunku studiów:

finansowanie kosztów prowadzenia kierunku z opłat (czesne)

finansowanie z budżetu pomocy materialnej dla studentów

pełne działanie reguł konkurencji rynkowej

(pełna komercjalizacja - pełna weryfikacja skuteczności poprzez mechanizm konkurencji o
destynatariusza)

decyzje kadry podporządkowane regułom konkurencji o destynatariusza w stopniu niskim lub
umiarkowanym (nieformalne rozwiązania dylematów decyzyjnych przeniesione z wariantu
wiodącego współwystępują z rozwiązaniami właściwymi dla reguł konkurencji o
destynatariusza)

wysoka zdolność do egzekwowania pozycji dominującej nad studentem, umiarkowany
poziom bodźców powstrzymujących od jej egzekwowania

relacje nauczyciel – student określone częściowo na zasadzie stosunku władzy (nadrzędności i
podporządkowania), częściowo na zasadzie równorzędności)

(część rozwiązań adekwatnych do reguł rywalizacji o atrakcyjną rolę społeczną, część
adekwatnych do reguł wymiany ekwiwalentnej)

Opcja 3: studia na uczelni niepublicznej

Ogólne determinanty relacji nauczyciel – student na uczelni niepublicznej:
Prowadzi gospodarkę na zasadach rynkowych (swobodnej konkurencji o dostęp do dóbr) w obrębie segmentu rynku usług edukacyjnych
Posiada instytucjonalną przewagę konkurencyjną w ramach rynku usług (działalność uczelni w zakresie dydaktyki jest zwolniona od podatku)
Jest stymulowana do stosowania reguł dywersyfikacji dochodów skutkujące ograniczeniem w dostępie do środków publicznych przeznaczonych dla podmiotów działających niekomercyjnie
minimalne formalne ograniczenia w dysponowaniu środkami, w tym czerpaniu korzyści przez kadre
władza skupiona w ręku podmiotu nieusuwalnego (wykonującego uprawnienia właściciela)
wysoka zdolność podmiotów sprawujących władzę do jej egzekwowania, ograniczona okazjonalnie przez sytuację rynkową (mechanizm rywalizacji o pracownika - specjalistę i destynatariusza)
niewielki poziom dekoncentracji władzy na niskie i średnie poziomy stratyfikacji
decyzje kadry podporządkowane w umiarkowanym stopniu regułom rywalizacji o atrakcyjną rolę w stratyfikacji społecznej (brak otwartego dostępu do niektórych ról w lokalnej stratyfikacji, brak swobodnej konkurencji o obsadę większości ról)

Determinanty związane z prowadzeniem kierunku studiów:

Wariant 1: studia stacjonarne

finansowanie kosztów działalności z opłat (czesne)
pełne działanie reguł konkurencji rynkowej
(pełna komercjalizacja - pełna weryfikacja skuteczności poprzez mechanizm konkurencji o destynatariusza)
ograniczenie formalne w określaniu wysokości przychodów
finansowanie z budżetu pomocy materialnej dla studentów
zachowania/decyzje kadry podporządkowane regułom konkurencji o destynatariusza w stopniu wysokim (nieformalne rozwiązania dylematów decyzyjnych właściwe dla reguł konkurencji o destynatariusza)
umiarkowana zdolność do egzekwowania pozycji dominującej nad studentem, wysoki poziom bodźców powstrzymujących od jej egzekwowania
relacje nauczyciel – student określone częściowo na zasadzie stosunku władzy, częściowo na zasadzie równorzędności
(część rozwiązań adekwatnych do reguł rywalizacji o atrakcyjną rolę społeczną, część adekwatnych do reguł wymiany ekwiwalentnej)

Wariant 2: studia niestacjonarne

różnice wynikają z warunków formalnych konstruowania programu studiów
układ pozostałych rozwiązań jak w wariantcie 1

Wybór formy kształcenia

Opcja 1: Efekty uczenia się konstruowane przez władze uczelni/jednostki

Efekty uczenia się dla studiów stacjonarnych –

- większa liczba godzin realnego kontaktu z kadrami i zajęciami, ta sama liczba pkt ECTS

Efekty uczenia się dla studiów niestacjonarnych –

- mniejsza liczba godzin realnego kontaktu z kadrami i zajęciami, ta sama liczba pkt ECTS

Przenoszenie zajęć uwzględnia wyłącznie pkt ECTS, nie uwzględnia liczby godzin kontaktowych

Określanie proporcji godzin kontaktowych/pracy własnej w gestii władz uczelni/jednostki

Profil praktyczny - koszty związane z zapewnieniem warunków do prowadzenia zajęć praktycznych

Profil ogólnoakademicki - koszty związane z prowadzeniem badań naukowych

Presja ekonomiczna na ograniczanie wydatków z tytułu prowadzenia kierunku niska w przypadku opcji - wariantu „uczelnia publiczna – studia stacjonarne”

Presja ekonomiczna na ograniczanie wydatków z tytułu prowadzenia kierunku umiarkowana w przypadku opcji - wariantu „uczelnia publiczna – studia niestacjonarne”

Motywacja do stosowania metod kształcenia na odległość niska w przypadku opcji „uczelnia publiczna”

Presja ekonomiczna na ograniczanie wydatków z tytułu prowadzenia kierunku wysoka w przypadku opcji „uczelnia niepubliczna”

Motywacja do stosowania metod kształcenia na odległość wysoka w przypadku opcji „uczelnia niepubliczna”

Dobór kadry udzielającej świadczenia

Opcja 1: Jednostka z „uprawnieniami” (kat. A+, A, B+)

Decyzja o utworzeniu kierunku w gestii władz uczelni/jednostki (senat)
Efekty określone w oparciu o dyscypliny należące do dziedziny habilitacji
Kadra stosunkowo liczna (gotowa, z „nadmiarem” w stosunku do wymagań ustawowych)
Umiarkowanie silna stymulacja do prowadzenia profilu ogólnoakademickiego
(wykorzystanie gotowego potencjału, niechęć do spełniania dodatkowych wymogów profilu
prakt., na uczelni publicznej dodatkowo niska presja na ocenę potrzeb rynku pracy)
Brak presji na „konstruowanie efektów pod kadre”
Brak odczuwalnej presji na premiowanie kadry atrakcyjnymi warunkami płacowymi
Weryfikacja zewnętrzna (PKA i MNiSW) składu kadry tylko w dacie oceny kierunku, brak
bieżącej weryfikacji składu kadry (jedynie pozorna, poprzez system POLON, który nie
weryfikuje zgodności dorobku z efektami uczenia się)

Opcja 2: Jednostka bez „uprawnień”

Decyzja o utworzeniu kierunku w gestii ministra
Wymagana opinia PKA, maksymalna presja formalna na uzyskanie opinii pozytywnej
Kadra nieliczna, gotowa w części lub do pozyskania całości
Silna stymulacja do prowadzenia profilu praktycznego
(braki kadry naukowej, łatwość i taniość uzupełnienia o „praktyków”)
Silna presja na „konstruowanie efektów pod kadre”
Silna presja na premiowanie kadry atrakcyjnymi warunkami płacowymi
Weryfikacja zewnętrzna (PKA i MNiSW) składu kadry w dacie składania wniosku oraz w
dacie oceny kierunku, brak bieżącej weryfikacji składu kadry (jedynie pozorna, poprzez
system POLON, który nie weryfikuje zgodności dorobku z efektami uczenia się)

Dobór liczby destynatariuszy

Opcja 1 Uczelnia publiczna

Wariant 1 studia stacjonarne

Określenie liczby miejsc dla nowego kierunku decyzją władz Uczelni – nadzór MNiSW

Powiększenie liczby miejsc działającego kierunku w gestii władz Uczelni MNiSW

Weryfikacja efektywności decyzji w ramach systemu reglamentacji:

liczba studentów studiów stacjonarnych decyduje o wartości składnika studencko-doktoranckiego

wskaźnik kosztochłonności kierunku (decyduje o wartości składnika studencko-doktoranckiego)

Wariant 2 studia niestacjonarne

Określenie liczby miejsc w gestii władz uczelni/jednostki w ramach limitu wyznaczonego sumaryczną liczbą studentów stacjonarnych

Weryfikacja efektywności decyzji częściowo poprzez mechanizm rynkowy

Warianty specjalizowane (kierunki medyczne, wojskowe, etc.)

Określenie liczby miejsc w gestii właściwego ministra

Weryfikacja decyzji w ramach systemu reglamentacji

Opcja 2 Uczelnia niepubliczna

Wariant wiodący

Określenie liczby miejsc dla kierunku w gestii władz uczelni/jednostki

Weryfikacja decyzji wyłącznie poprzez mechanizm rynkowy

Wariant specjalizowany (kierunki medyczne)

Określenie liczby miejsc w gestii właściwego ministra

Weryfikacja decyzji w ramach systemu reglamentacji

Dobór środków udzielania świadczenia

Opcja 1 Studia stacjonarne na uczelni publicznej

umiarkowana presja reguł gospodarowania (finansowanie z budżetu działalności jednostki), brak bezpośredniego związku pomiędzy wydatkowaniem środków finansowych przez destynatariuszy a finansowaniem działalności uczelni/jednostki (stymulowanie destynatariuszy do reakcji na zasadzie relacji z władzą)

Niska lub umiarkowana potrzeba konkurencji o destynatariusza
umiarkowana konkurencja pomiędzy destynatariuszami o uzyskanie świadczenia („dyplom”) i o wymiar świadczenia („ocena na dyplomie”)
zachowania/decyzje kadry zdominowane przez reguły rywalizacji o atrakcyjną rolę w stratyfikacji społecznej

Środek sposoby weryfikacji osiągnięcia efektów uczenia się
bezpośrednia recepcja działania środka ze strony destynatariuszy
umiarkowane podporządkowanie konstrukcji środka regułom konkurencji pomiędzy destynatariuszami o uzyskanie świadczenia („dyplom”)
znaczące podporządkowanie konstrukcji środka regułom konkurencji pomiędzy destynatariuszami o wymiar świadczenia („ocena na dyplomie”)
niskie podporządkowanie konstrukcji środka regułom konkurencji o destynatariusza
mierniki weryfikacji skupione w stopniu umiarkowanym, ustandaryzowanie oceny spełnienia częściowe
weryfikacja środka utrudniona, podporządkowana subiektywnemu rozumieniu standardu ze strony oceniającego

Środek polityka rekrutacyjna, w tym warunki przyjęcia na studia drugiego stopnia
bezpośrednia recepcja działania środka ze strony destynatariuszy
umiarkowane lub wysokie podporządkowanie konstrukcji środka regułom konkurencji pomiędzy destynatariuszami o uzyskanie świadczenia („dyplom”)
niskie lub umiarkowane podporządkowanie konstrukcji środka regułom konkurencji o destynatariusza (m.in. tolerowanie fikcji znajomości języka polskiego ze strony obcokrajowców)
mierniki weryfikacji skupione w stopniu niskim, ustandaryzowanie oceny spełnienia niskie
weryfikacja środka utrudniona, podporządkowana subiektywnemu rozumieniu standardu ze strony oceniającego

Środek kadra
bezpośrednia recepcja działania środka ze strony destynatariuszy
wysoki poziom podporządkowania konstrukcji środka regułom rywalizacji o atrakcyjną rolę w stratyfikacji społecznej
brak lub niski poziom podporządkowania konstrukcji środka regułom konkurencji o destynatariusza
mierniki weryfikacji częściowo skupione (liczba), częściowy brak ustandaryzowania oceny spełnienia kryterium (kwalifikacje)
weryfikacja środka utrudniona, podporządkowana subiektywnemu rozumieniu, ze strony oceniającego, standardu relacji pomiędzy kwalifikacjami a efektami uczenia się

Opcja 2 Studia niestacjonarne na uczelni publicznej

odczuwalna presja reguł gospodarowania (finansowanie z czesnego kierunku, ale nie całej działalności jednostki), bezpośredni związek pomiędzy wydatkowaniem środków finansowych przez destynatariuszy a finansowaniem działalności uczelni/jednostki (stymulowanie destynatariuszy do reakcji na zasadzie „płace i wymagam”)
silna potrzeba konkurencji o destynatariusza
niska konkurencja pomiędzy destynatariuszami o uzyskanie świadczenia („dyplom”),
umiarkowana konkurencja o wymiar świadczenia („ocena na dyplomie”)
zachowania/decyzje kadry podporządkowane regułom rywalizacji o atrakcyjną rolę w stratyfikacji społecznej, korygowanym w stopniu znacznym przez reguły konkurencji o destynatariusza

Środek sposoby weryfikacji osiągnięcia efektów uczenia się
niski poziom podporządkowanie konstrukcji środka regułom konkurencji pomiędzy destynatariuszami o uzyskanie świadczenia („dyplom”)
znaczne podporządkowanie konstrukcji środka regułom konkurencji pomiędzy destynatariuszami o wymiar świadczenia („ocena na dyplomie”)
umiarkowane lub wysokie podporządkowanie konstrukcji środka regułom konkurencji o destynatariusza
układ pozostałych rozwiązań jak w opcji 1

Środek polityka rekrutacyjna, w tym warunki przyjęcia na studia drugiego stopnia
niski lub umiarkowany poziom podporządkowanie konstrukcji środka regułom konkurencji pomiędzy destynatariuszami o uzyskanie świadczenia („dyplom”)
umiarkowane lub wysokie podporządkowanie konstrukcji środka regułom konkurencji o destynatariusza
układ pozostałych rozwiązań jak w opcji 1

Opcja 3 Studia na uczelni niepublicznej

maksymalna presja reguł gospodarowania (finansowanie z czesnego co najmniej większej części działalności jednostki), bezpośredni związek pomiędzy wydatkowaniem środków finansowych przez destynatariuszy a finansowaniem działalności uczelni/jednostki (stymulowanie destynatariuszy do reakcji na zasadzie „płace i wymagam”)

maksymalna potrzeba konkurencji o destynatariusza
brak konkurencji pomiędzy destynatariuszami o uzyskanie świadczenia („dyplom”), niska konkurencja o wymiar świadczenia („ocena na dyplomie”)
zachowania/decyzje kadry podporządkowane regułom konkurencji o destynatariusza

Środek sposoby weryfikacji osiągnięcia efektów uczenia się

minimalne podporządkowanie konstrukcji środka regułom konkurencji pomiędzy destynatariuszami o uzyskanie świadczenia („dyplom”)

umiarkowane podporządkowanie konstrukcji środka regułom konkurencji pomiędzy destynatariuszami o wymiar świadczenia („ocena na dyplomie”)

maksymalne podporządkowanie konstrukcji środka regułom konkurencji o destynatariusza (niskie wymagania związane z weryfikacją efektów zmniejszają nakład pracy potrzebny do wykazania się realizacją efektów, co może stanowić zachętę do wyboru danego kierunku, na zasadzie racjonalnego doboru kosztów i korzyści – w rozumieniu koncepcji racjonalności ograniczonej, ponadto średnia ocen determinuje otrzymanie niektórych świadczeń pomocy materialnej)

Środek polityka rekrutacyjna, w tym warunki przyjęcia na studia drugiego stopnia

brak podporządkowania konstrukcji środka regułom konkurencji pomiędzy destynatariuszami o uzyskanie świadczenia („dyplom”)

maksymalne podporządkowanie konstrukcji środka regułom konkurencji o destynatariusza (finansowanie z czesnego co najmniej większej części działalności jednostki)
układ pozostałych rozwiązań jak w opcji 1

Środek kadra

brak lub minimalny poziom podporządkowania konstrukcji środka regułom rywalizacji o atrakcyjną rolę w stratyfikacji społecznej
układ pozostałych rozwiązań jak w opcji 1

Cele działania możliwe do osiągnięcia poprzez stosowanie kompletu

Komplet normatywny (schemat działania) zakończony nadaniem tytułu zawodowego lic., mgr lub ekwiwal. pozwala na osiągnięcie różnych celów działania (będących zarazem korzyściami, beneficjami) przez różne kategorie beneficjentów, będących w niektórych przypadkach bezpośrednimi użytkownikami kompletu.

Jako głównego beneficjenta, będącego zarazem jednym z głównych użytkowników kompletu, wskazuje się studenta. Z punktu widzenia tego beneficjenta, schemat pozwala na osiągnięcie następujących celów działania:

- 1) Uzyskanie formalnych kwalifikacji zawodowych pozwalających osiągnąć przewagę konkurencyjną na rynku pracy
- 2) Podniesienie samooceny poprzez afiliację do grupy kojarzonej z obsadzaniem atrakcyjnych ról w stratyfikacji społecznej („ludzie z wyższym wykształceniem”)
- 3) Osiągnięcie zmiany wewnętrznej, podniesienie ogólnej jakości własnej osobowości (wzrost poziomu wiedzy ogólnej, zdolności do rozumienia charakteru, przebiegu i konsekwencji procesów społecznych, gospodarczych, technicznych, etc.)
- 4) Czasowe wyłączenie z kategorii bezrobotnych (funkcja absorpcyjna), spełnienie warunków niezbędnych do uzyskania różnych świadczeń finansowych i materialnych

Jako kolejnych beneficjentów należy wskazać pracowników szkół wyższych (kadre). Z perspektywy tego beneficjenta, do głównych celów działania można zaliczyć:

- 1) Osiągnięcie dochodów z pracy najemnej
- 2) Podniesienie samooceny w związku z legitymizacją aktywności zawodowej ze społecznego punktu widzenia, jako aktywności cieszącej się szczególnym uznaniem społecznym

Beneficjentem omawianego kompletu normatywnego jest niewątpliwie także społeczeństwo jako całość, do głównych celów działania można w tym przypadku zaliczyć:

- 1) Pozyskanie wykwalifikowanego pracownika dla gospodarki kraju
- 2) Zrekrutowanie nowego członka do elity społeczeństwa

W przypadku uczelni niepublicznych, do beneficjentów kompletu należy zaliczyć również osoby dysponujące uprawnieniami właścicielskimi względem uczelni. Z ich punktu widzenia do głównych celów działania można zaliczyć:

- 1) osiągnięcie dochodów o wysokości nielimitowanej
- 2) podniesienie samooceny z tytułu kierowania działalnością cieszącą się szczególnym uznaniem społecznym.

Wybór modelu relacji nauczyciel – student

Ogólna charakterystyka dylematu

O istnieniu tego dylematu decyzyjnego decyduje przede wszystkim treść art. 70 ust. 1 Konstytucji RP, zgodnie z którym nauka w szkołach publicznych jest bezpłatna, jednak ustawa może dopuścić świadczenie niektórych usług edukacyjnych przez publiczne szkoły wyższe za odpłatnością. Rozwiązanie to pociąga za sobą całą sekwencję dalszych rozwiązań formalnych, związanych z finansowaniem „bezpłatnych” usług edukacyjnych ze środków publicznych, te zaś z kolei wykazują ścisłe relacje z formalnymi i nieformalnymi rozwiązaniami należącymi do zasobu reguł gospodarowania oraz zasobu reguł rywalizacji o atrakcyjną rolę społeczną.

Z samego art. 70 Konstytucji RP wynika istnienie trzech podstawowych opcji, opartych na odmiennych rozwiązaniach formalnych i nieformalnych:

- 1) uczelnia publiczna prowadząca bezpłatne usługi edukacyjne (kierunek studiów)
- 2) uczelnia publiczna prowadząca odpłatne usługi edukacyjne
- 3) uczelnia niepubliczna prowadząca odpłatne usługi edukacyjne.

Każda z nich charakteryzuje się różnym układem powiązań pomiędzy rozwiązaniami formalnymi i nieformalnymi, które mają wpływ na odmienny charakter relacji pomiędzy przedstawicielem podmiotu udzielającego świadczenia (nauczycielem akademickim) a destynatariuszem (osobą, która spełnia warunki do uzyskania świadczenia lub uczestniczy w pozyskaniu świadczenia, tu: kandydat na studia lub student). Przede wszystkim mają na nie wpływ reguły gospodarowania, przejawiające się w potrzebie konkurencji o destynatariusza, lub braku takiej potrzeby (ewentualnie odczuwalnej na niskim poziomie).

Opcja 1 Studia stacjonarne na uczelni publicznej

Decyzje/zachowania kadry są zdominowane przez reguły rywalizacji o atrakcyjną rolę w stratyfikacji społecznej. Przy słabej presji ze strony reguł gospodarowania oraz wysokim stopniu dekoncentracji kompetencji władczych, decyzje/zachowania kadry są podporządkowane regułom konkurencji o destynatariusza (studenta) w stopniu niskim, albo w ogóle ich nie uwzględniają. Występuje wysoka zdolność do egzekwowania przez kadrę pozycji dominującej nad studentem i niski poziom bodźców powstrzymujących od jej egzekwowania. Reasumując, relacje nauczyciel – student przebiegają w całości według stosunku nadrzędności i podporządkowania, czyli stosunku zależności hierarchicznej. Model relacji nauczyciel – student na studiach stacjonarnych, na uczelni publicznej, zbliżony jest zatem maksymalnie do tradycyjnego modelu kształcenia, opartego na regułach nieformalnych interakcji typu „mistrz – uczeń”.

Opcja 2: studia niestacjonarne na uczelni publicznej

Decyzje kadry podporządkowane są regułom konkurencji o destynatariusza w stopniu niskim lub umiarkowanym. Wprawdzie model decyzji/zachowań kadry przeniesiony jest z modelu studiów stacjonarnych, jednak rozwiązania występujące w tym modelu współgęzystują z rozwiązaniami właściwymi dla reguł konkurencji o destynatariusza – kadra zdaje sobie sprawę, że nadmierny rygorizm i egzekwowanie pozycji dominującej nad studentem może działać zniechęcająco na kandydatów na kierunek, zatem miarkuje zachowania właściwe dla modelu hierarchicznego. Reasumując, w przypadku studiów niestacjonarnych relacje nauczyciel – student określone są w większej części na bazie rozwiązań właściwych dla stosunku władzy (nadrzędności i podporządkowania), a w mniejszej części na bazie rozwiązań właściwych dla wymiany ekwiwalentnej (równorzędności), gdzie każda ze stron dysponuje zdolnością do projekcji siły i ma równy wpływ na przebieg interakcji.

Opcja 3: studia na uczelni niepublicznej

Decyzje/zachowania kadry podporządkowane są zatem co najwyżej w umiarkowanym stopniu regułom rywalizacji o atrakcyjną rolę w stratyfikacji społecznej. Z kolei można stwierdzić, iż decyzje/zachowania kadry podporządkowane są regułom konkurencji o destynatariusza w stopniu co najmniej umiarkowanym, często wysokim. Kadra zdaje sobie sprawę, że nadmierny rygorizm i egzekwowanie pozycji dominującej nad studentem może działać zniechęcająco na kandydatów na kierunek, co godzi bezpośrednio w bezpieczeństwo ekonomiczne samej kadry, zatem miarkuje zachowania właściwe dla modelu hierarchicznego. Ten mechanizm decyzyjny należy do kategorii nieusuwalnych i może być tylko korygowany w ograniczonym stopniu.

Reasumując, w przypadku studiów niestacjonarnych relacje nauczyciel – student określone są w odczuwalnej części na bazie rozwiązań właściwych dla stosunku władzy (nadrzędności i podporządkowania), natomiast w dużej części na bazie rozwiązań właściwych dla wymiany ekwiwalentnej (równorzędności), gdzie każda ze stron dysponuje zdolnością do projekcji siły i ma równy wpływ na przebieg interakcji.

Bilans normatywny

Odnosząc powyższe wnioski, dotyczące statusu uczelni publicznych i niepublicznych, do realizacji celów działania możliwych do osiągnięcia dzięki analizowanemu kompletnemu normatywnemu, można stwierdzić iż:

Z punktu widzenia studenta:

1) Uzyskanie formalnych kwalifikacji zawodowych pozwalających osiągnąć przewagę konkurencyjną na rynku pracy możliwe jest w każdym modelu relacji nauczyciel - student

2) Podniesienie samooceny poprzez afiliację do grupy kojarzonej z obsadzaniem atrakcyjnych ról w stratyfikacji społecznej („ludzie z wyższym wykształceniem”) możliwe jest w każdym modelu relacji nauczyciel – student, przy czym największy efekt (prestż) może być uzyskany dzięki ukończeniu studiów stacjonarnych na uczelni publicznej, ze względu na tradycyjnie wysoki prestiż kształcenia według modelu „mistrz – uczeń”

3) Osiągnięcie zmiany wewnętrznej, podniesienie ogólnej jakości własnej osobowości (wzrost poziomu wiedzy ogólnej, zdolności do rozumienia charakteru, przebiegu i konsekwencji procesów społecznych, gospodarczych, technicznych, etc.) możliwe jest w każdym modelu relacji nauczyciel – student, przy czym największy efekt może być uzyskany dzięki ukończeniu studiów stacjonarnych na uczelni publicznej, ze względu na silniejsze bodźce dla kadry, do stawiania studentowi większych wymagań

4) Czasowe wyłączenie z kategorii bezrobotnych (funkcja absorpcyjna), spełnienie warunków niezbędnych do uzyskania różnych świadczeń finansowych i materialnych możliwe jest w każdym modelu relacji nauczyciel - student

Z perspektywy beneficjenta - kadry:

1) Osiągnięcie dochodów z pracy najmniej jest efektywniejsze w przypadku opcji pracy na uczelni niepublicznej

2) Podniesienie samooceny w związku z legitymizacją aktywności zawodowej ze społecznego punktu widzenia, jako aktywności cieszącej się szczególnym uznaniem społecznym jest efektywniejsze w przypadku pracy na uczelni publicznej, zwłaszcza rangi uniwersytetu

Z perspektywy społeczeństwa:

1) Pozyskanie wykwalifikowanego pracownika dla gospodarki kraju jest możliwe w każdym modelu relacji nauczyciel - student

2) Zrekrutowanie nowego członka do elity społeczeństwa możliwe jest w każdym modelu relacji nauczyciel – student, ale efektywniejsze w przypadku studiów na uczelni publicznej ze względu na tradycyjnie wysoki prestiż kształcenia według modelu „mistrz – uczeń” i przystępowanie w związku z tym, do kształcenia według tego modelu, osób wykazujących najwyższy poziom aspiracji do partycypacji w elitach społecznych.

W przypadku uczelni niepublicznych, charakter relacji nauczyciel - student pozwala osobom dysponującym uprawnieniami właścicielskimi względem uczelni na:

1) osiągnięcie dochodów o wysokości nielimitowanej (kadra sama dba o rentowność kierunku, przez wzgląd na własne bezpieczeństwo ekonomiczne)

2) podniesienie samooceny z tytułu kierowania działalnością cieszącą się szczególnym uznaniem społecznym (charakter relacji nauczyciel – student może skutecznie imitować, iż całość relacji przebiega według modelu „mistrz – uczeń”, cieszącego się wysokim prestiżem, a nie – po części – według modelu komercyjnego, nie cieszącego się tak wysokim prestiżem).

Wybór formy i trybu kształcenia

Ogólna charakterystyka dylematu

Studia w uczelni są prowadzone jako studia pierwszego lub drugiego stopnia. Jednolite studia magisterskie są prowadzone na kierunkach określonych w przepisach Prawa o szkolnictwie wyższym i ustaw odrębnych (chodzi o kierunki medyczne, prawo i in.). Na podział ten nakłada się podział na profile kształcenia (ogólnoakademicki i praktyczny) i tryby (stacjonarny i niestacjonarny).

W przypadku uczelni publicznej prowadzącej kierunek studiów stacjonarnych, presja ekonomiczna na ograniczanie wydatków z tytułu prowadzenia kierunku jest niska (najniższa ze wszystkich opcji). Wynika to z względnego bezpieczeństwa finansowego, jakie zapewnia stały dopływ środków publicznych z dotacji (składnik studencko-doktorancki). Dotacja jest kierowana na Uczelnię, a nie na konkretny kierunek. Uczelnie dokonują wewnętrznej redystrybucji środków publicznych według zasad po części określanych samodzielnie, redystrybucja środków nie musi być skorelowana z liczbą studentów na danym kierunku. Powoduje to, iż nawet kierunki o słabym poziomie rekrutacji mogą być nadal prowadzone, a kadra może nadal osiągać dochody. Ponieważ osiąganie dochodów zależy od wpracowania normatywnie określonej liczby godzin dydaktycznych (pensum), kadra zainteresowana jest utrzymaniem maksymalnej liczby zajęć i godzin, natomiast władze kierunku/jednostki zainteresowane są wprawdzie redukcją kosztów, w więc m.in. liczby zajęć, godzin i semestrów, jednak brak bezpośredniej presji ekonomicznej powoduje, że ich decyzje w kierunku ograniczania kosztów napotykają przeciwdziałanie ze strony kadry, często skuteczne. Z tych powodów nie tylko presja na redukcję wymiaru zajęć dydaktycznych jest niska, ale i niski jest poziom motywacji do stosowania metod kształcenia na odległość, które pozwalają na redukcję realnej liczby godzin zajęć.

W przypadku uczelni publicznej prowadzącej kierunek studiów niestacjonarnych, presja ekonomiczna na ograniczanie wydatków z tytułu prowadzenia kierunku jest już co najmniej umiarkowana, ale osłabiona przez finansowanie działalności całej jednostki, w tym kosztów utrzymania kadry, głównie ze środków publicznych. Przychody z prowadzenia studiów niestacjonarnych są dla jednostki źródłem akcesoryjnym. Redukcja ich kosztów ma umiarkowane znaczenie dla ogólnej sytuacji finansowej jednostki. Z drugiej strony, dla kadry zajęcia na studiach niestacjonarnych są często płatne odrębnie, dlatego korzystne jest utrzymywanie zajęć na studiach niestacjonarnych w jak najszerszym wymiarze. Także motywacja do stosowania metod kształcenia na odległość jest niska, tak jak w przypadku studiów stacjonarnych.

Zdecydowanie inaczej przedstawiają się te uwarunkowania w przypadku uczelni niepublicznej. Nie otrzymuje ona dotacji, koszty toku dydaktycznego musi pokryć z własnych przychodów (głównie: czesne). Presja ekonomiczna na ograniczanie wydatków z tytułu prowadzenia kierunku jest więc wysoka (maksymalna ze wszystkich opcji). Im niższe koszty prowadzenia kierunku, a te generowane są w dużym stopniu przez liczbę godzin, zajęć i semestrów, tym wyższy poziom bezpieczeństwa ekonomicznego uczelni i kadry. Wzgląd na zapewnienie pensum odgrywa tu rolę drugoplanową, gdyż brakuje zabezpieczenia ekonomicznego poprzez mechanizm dotacji i bilans ekonomiczny bezwzględnie oddziałuje na proces decyzyjny władz uczelni/jednostki. Ponadto, poziom pensum na uczelni niepublicznej jest często znacznie niższy, niż w przypadku standardu ustawowego, dotyczącego uczelni publicznej. Wynika to zarówno z celowego dostosowania poziomu pensum do mniejszej, ogólnej liczby godzin dydaktycznych do obsadzenia, jak i operowania wysokością pensum jako argumentem zachęcającym do podjęcia zatrudnienia (dotyczy to przede wszystkim kadry profesorskiej).

W przypadku opcji „uczelnia niepubliczna”, motywacja do stosowania metod kształcenia na odległość także jest wysoka.

Bilans normatywny

Odnosząc powyższe wnioski do realizacji celów działania możliwych do osiągnięcia dzięki analizowanemu kompletowi normatywnemu, można stwierdzić iż:

Z punktu widzenia studenta:

1) Uzyskanie formalnych kwalifikacji zawodowych pozwalających osiągnąć przewagę konkurencyjną na rynku pracy możliwe jest w każdej opcji i wariantcie formy kształcenia, przy czym największy efekt możliwy jest do osiągnięcia w przypadku: studia stacjonarne I i II stopnia na tym samym kierunku oraz jednolitych studiów magisterskich – stacjonarnych, w obu wypadkach model tradycyjny (bez potwierdzania efektów uczenia się), ze względu na najszerze możliwości kontaktu studenta z zajęciami i kadrami.

2) Podniesienie samooceny poprzez afiliację do grupy kojarzonej z obsadzaniem atrakcyjnych ról w stratyfikacji społecznej („ludzie z wyższym wykształceniem”) możliwe jest w każdej opcji i wariantcie formy kształcenia, przy czym największy efekt możliwy jest do osiągnięcia w przypadku wariantów: studia stacjonarne II stopnia oraz jednolite studia magisterskie, ze względu na większy prestiż tytułu zawodowego magistra (lub równoważnego) niż licencjata.

3) Osiągnięcie zmiany wewnętrznej, podniesienie ogólnej jakości własnej osobowości (wzrost poziomu wiedzy ogólnej, zdolności do rozumienia charakteru, przebiegu i konsekwencji procesów społecznych, gospodarczych, technicznych, etc.) w każdej opcji i wariantcie formy kształcenia, przy czym największy efekt może być uzyskany dzięki ukończeniu studiów stacjonarnych w każdym wariantcie, (bez potwierdzania efektów uczenia się), ze względu na najszerze możliwości kontaktu studenta z zajęciami i kadrami.

4) Czasowe wyłączenie z kategorii bezrobotnych (funkcja absorpcyjna), spełnienie warunków niezbędnych do uzyskania różnych świadczeń finansowych i materialnych możliwe jest w przypadku każdej opcji i wariantu, oprócz wariantu studiów podyplomowych

Z perspektywy beneficjenta - kadry:

1) Osiągnięcie dochodów z pracy jest najefektywniejsze w przypadku wariantu jednolite studia magisterskie na uczelni niepublicznej, ze względu na stabilizację zatrudnienia wynikającą z czasokresu studiów i wysokie wymagania co do prowadzenia takiej formy kształcenia, które obligują pracodawcę niepublicznego do zaspokajania żądań płacowych kadry.

2) Podniesienie samooceny w związku z legitymizacją aktywności zawodowej ze społecznego punktu widzenia, jako aktywności cieszącej się szczególnym uznaniem społecznym jest możliwe w każdej opcji i wariantcie formy kształcenia, przy czym największy efekt możliwy jest do osiągnięcia w przypadku wariantów: studia stacjonarne II stopnia oraz jednolite studia magisterskie, ze względu na większy prestiż tytułu zawodowego magistra (lub równoważnego) niż licencjata, co przekłada się także na wyższy prestiż kadry.

Z perspektywy społeczeństwa:

1) Pozyskanie wykwalifikowanego pracownika dla gospodarki kraju jest najefektywniejsze w przypadku wariantu studia stacjonarne I i II stopnia na tym samym kierunku oraz jednolitych studiów magisterskich – stacjonarnych, w obu wypadkach model tradycyjny, ze względu na najszerze możliwości kontaktu studenta z zajęciami i kadrami.

2) Zrekrutowanie nowego członka do elity społeczeństwa możliwe jest w każdej opcji i wariantcie formy kształcenia, ale najefektywniejsze w przypadku wariantu jednolitych studiów magisterskich, ze względu na najwyższą społeczną ocenę właśnie tej formy kształcenia (co wiąże się z konkretnymi kierunkami studiów realizowanymi w tej formie, tradycyjnie cieszącymi się wysokim prestiżem, jak kier. lekarski i prawo) i przystępowanie w

związku z tym, do kształcenia w tej formie, osób wykazujących najwyższy poziom aspiracji do partycypacji w elitach społecznych.

Z punktu widzenia osób dysponujących uprawnieniami właścicielskimi względem uczelni niepublicznych:

1) największa efektywność (koszt/korzyść) osiągnana jest w przypadku dysponowania studiami II stopnia, gdyż pozwala to na absorpcję przez tę formę kształcenia nie tylko absolwentów studiów I stopnia tego samego kierunku, ale i innego kierunku I stopnia własnej uczelni, jak i innych kierunków I stopnia innych uczelni

2) podniesienie samooceny z tytułu kierowania działalnością cieszącą się szczególnym uznaniem społecznym jest najefektywniejsze w przypadku wariantu jednolitych studiów magisterskich, ze względu na najwyższą społeczną ocenę właśnie tej formy kształcenia (co wiąże się z konkretnymi kierunkami studiów realizowanymi w tej formie, tradycyjnie cieszącymi się wysokim prestiżem, jak kier. lekarski i prawo) co przekłada się także na wyższy prestiż uczelni dysponującej takim kierunkiem.

Dobór liczby destynatariuszy

Ogólna charakterystyka dylematu

Omawiany dylemat decyzyjny związany jest z ekonomicznymi podstawami działalności uczelni, zarówno publicznej, jak i niepublicznej. Rozwiązania związane z tym dylematem mają zatem przemożny wpływ na wszystkie inne elementy kompletu normatywnego, stanowiącego przedmiot niniejszej analizy. W dekadzie lat 1995 – 2005, którą można nazwać „czasem złotych żniw” w sferze dydaktyki akademickiej, nieskrępowany dobór liczebności destynatariuszy pozwalał na budowę całych, zupełnie nowych struktur akademickich, a także prywatnych fortun. Ikoną tamtych czasów są egzaminy urządzone w halach widowiskowo – sportowych, przeprowadzane przez profesorów, których zadaniem była rzetelna ocena prac przygotowanych przez 1000 studentów w ramach jednego egzaminu. Nawet na uczelniach niepublicznych, presja na konkurencję o destynatariusza była umiarkowana, gdyż proporcja pomiędzy ofertą miejsc na studiach, a liczbą chętnych kształtowała się inaczej niż obecnie, znacznie mniej korzystnie dla destynatariusza. Obecnie realia są inne i nie w pełni korelują z rozwiązaniami formalnymi, stanowiącymi pokłosie tamtych czasów. Poziom konkurencji o destynatariuszy pomiędzy uczelniami, a nawet poszczególnymi jednostkami na tej samej uczelni jest znacznie wyższy, ze względu na relatywnie mniejszą liczbę chętnych do studiowania w porównaniu z liczbą miejsc dostępnych miejsc. Można powiedzieć w pewnym uproszczeniu, iż w dekadzie 1995 – 2005 rynek usług edukacyjnych był rynkiem usługodawcy, natomiast obecnie jest to rynek usługobiorcy. Stan rynku wywiera zaś bezwzględna presję na decyzje i zachowania kadry, tudzież podmiotów zarządzających uczelniami, gdyż obecna sytuacja rynkowa pozostawia bardzo wąski margines bezpieczeństwa na błąd w zakresie decyzji związanej z rekrutacją destynatariusza. Innymi słowy, presja bodźców ekonomicznych, w sytuacji rynku usługobiorcy, działa z nieporównanie większą siłą, niż w przypadku rynku usługodawcy i – w zależności od konkretnej sytuacji – decyzje i zachowania podporządkowane tej presji mogą brać górę nad decyzjami i zachowaniami podporządkowanymi innym presjom, np. wynikającym z norm prawa. Dzieje się tak zwłaszcza w sytuacji, kiedy przepisy prawa pozostawiają szeroki zakres możliwych interpretacji, a subsumpcja stanu faktycznego pod przepis zależy od przesłanek słabo, lub wcale opartych na nieformalnych regułach działania, które nie wykazują wysokiej koherencji (nie są powszechnie zaakceptowanymi, w danym środowisku zawodowym, standardami działania).

Bilans normatywny

Odnosząc wnioski dotyczące finansowania funkcjonowania kierunku studiów, do realizacji celów działania możliwych do osiągnięcia dzięki analizowanemu kompletowi normatywnemu, można stwierdzić iż:

Z punktu widzenia studenta:

1) Uzyskanie formalnych kwalifikacji zawodowych pozwalających osiągnąć przewagę konkurencyjną na rynku pracy możliwe jest w każdej opcji, w równym stopniu,

2) Podniesienie samooceny poprzez afiliację do grupy kojarzonej z obsadzaniem atrakcyjnych ról w stratyfikacji społecznej („ludzie z wyższym wykształceniem”): generalnie możliwe jest w każdej opcji, ale największa wypłata możliwa jest do osiągnięcia w przypadku opcji 1 – studia stacjonarne, ze względu na system „miękkiej reglamentacji” miejsc na kierunkach studiów stacjonarnych na uczelniach publicznych i utrzymującą się w związku tym, lokalnie, przewagę popytu na miejsce na kierunku studiów, nad podażą. Innymi słowy, „indeks” na studiach stacjonarnych uczelni publicznej kojarzony jest z dobrem (częściowo) reglamentowanym, a więc cennym, którego zdobycie podnosi samoocenę.

3) Osiągnięcie zmiany wewnętrznej, podniesienie ogólnej jakości własnej osobowości (wzrost poziomu wiedzy ogólnej, zdolności do rozumienia charakteru, przebiegu i konsekwencji procesów społecznych, gospodarczych, technicznych, etc.): możliwe w każdej opcji,

4) Czasowe wyłączenie z kategorii bezrobotnych (funkcja absorpcyjna), spełnienie warunków niezbędnych do uzyskania różnych świadczeń finansowych i materialnych możliwe jest w przypadku każdej opcji, ale najbardziej efektywne ekonomicznie w przypadku opcji 1 – studia stacjonarne (są bezpłatne).

Z perspektywy beneficjenta - kadry:

1) Osiągnięcie dochodów z pracy jest najefektywniejsze w przypadku opcji 2, w odniesieniu do uczelni niepublicznych, ze względu na relatywnie niski stan liczebny kadry, co silnie stymuluje pracodawcę niepublicznego do zaspokajania żądań płacowych kadry. W przypadku uczelni publicznych, algorytm dotacji i wysokość środków ogólnie pozostających do dyspozycji ministra, skutkuje istotnymi ograniczeniami w paśmie osiągniętych dochodów.

2) Podniesienie samooceny w związku z legitymizacją aktywności zawodowej ze społecznego punktu widzenia, jako aktywności cieszącej się szczególnym uznaniem społecznym: możliwe jest w każdej opcji, w równym stopniu,

Z perspektywy społeczeństwa:

1) Pozyskanie wykwalifikowanego pracownika dla gospodarki kraju możliwe jest w każdej opcji, w równym stopniu,

2) Zrekrutowanie nowego członka do elity społeczeństwa jest możliwe w każdej opcji, ale największa wypłata możliwa jest do osiągnięcia w przypadku opcji 1, ze względu na system „miękkiej reglamentacji” miejsc na kierunkach studiów stacjonarnych na uczelniach publicznych i utrzymującą się w związku tym, lokalnie, przewagę popytu na miejsce na kierunku studiów, nad podażą. Innymi słowy, „indeks” na studiach stacjonarnych uczelni publicznej kojarzony jest z dobrem (częściowo) reglamentowanym, a więc cennym, którego zdobycie podnosi samoocenę, co powoduje przystępowanie do rywalizacji o to dobro przez osoby wykazujące najwyższy poziom aspiracji do partycypacji w elitach społecznych.

Z punktu widzenia osób dysponujących uprawnieniami właścicielskimi względem uczelni niepublicznych:

1) opcja 1 stanowi rodzaj bariery wejścia (uczelnia niepubliczna nie może uzyskać uprawnień uczelni publicznej, inaczej niż podstawowa lub średnia szkoła niepubliczna, które mogą uzyskać uprawnienia szkoły publicznej), która generuje zarazem trwałą przewagę konkurencyjną po stronie uczelni publicznej,

2) podniesienie samooceny z tytułu kierowania działalnością cieszącą się szczególnym uznaniem społecznym jest możliwe bez względu na źródło finansowania działalności dydaktycznej uczelni.

Dobór środków udzielania świadczenia

Ogólna charakterystyka dylematu

Źródłami przedmiotowego dylematu są zarówno reguły prakseologiczne, związane z procesem kształcenia, jak i normy gospodarowania generujące presję na stosowanie rozwiązań korzystniejszych z punktu widzenia rachunku ekonomicznego, nieformalne reguły rywalizacji o atrakcyjną rolę społeczną, wreszcie normy prawne, które stanowią podstawę działań organów administracji publicznej z zakresu kontroli i nadzoru nad działalnością dydaktyczną uczelni.

W zależności od opcji, zróżnicowane jest oddziaływanie w/w rozwiązań na decyzje i zachowania kadry oraz podmiotów zarządzających uczelnią. W przypadku studiów stacjonarnych na uczelni publicznej (opcja 1), presja ze strony reguł gospodarowania na stosowanie „tańszych” rozwiązań jest co najwyżej umiarkowana, ze względu na poczucie bezpieczeństwa ekonomicznego wynikające z finansowania z budżetu działalności całej jednostki. Stąd i potrzeba konkurencji o destynatariusza jest niska lub co najwyżej umiarkowana, co wynika z opisanego wyżej, znaczącego (lokalnie: wysokiego) popytu na „indeks” studiów stacjonarnych. Destynatariusze nie dostrzegają bezpośredniego związku pomiędzy wydatkowaniem własnych środków finansowych, a finansowaniem działalności dydaktycznej jednostki. Stymuluje to zarówno destynatariuszy, jak i kadre do decyzji i zachowań na zasadzie relacji nadrzędności i podporządkowania (władzy). Uwarunkowania powyższe rodzą umiarkowaną konkurencję pomiędzy destynatariuszami o dopuszczenie do świadczenia (o „indeks”), o uzyskanie świadczenia (o „dyplom”) i o wymiar świadczenia („ocena na dyplomie”). W tych okolicznościach kadra może w znaczącym stopniu podporządkować swoje decyzje i zachowania wobec destynatariuszy, regułom rywalizacji o atrakcyjną rolę w stratyfikacji społecznej.

Z kolei w odniesieniu do studiów niestacjonarnych na uczelni publicznej (opcja 2), presja ze strony reguł gospodarowania na stosowanie „tańszych” rozwiązań jest wyższa niż w przypadku studiów finansowanych z budżetu państwa. Co prawda poczucie bezpieczeństwa ekonomicznego wynikające z finansowania z budżetu działalności całej jednostki nadal istnieje, jednak studia niestacjonarne działają „na własnym rozrachunku” i bezpośrednio konkurują z ofertą (również) płatnych studiów na uczelniach niepublicznych. Stąd i potrzeba konkurencji o destynatariusza jest stosunkowo znaczna, co wynika z szerokiej oferty rynkowej studiów płatnych. Destynatariusze dostrzegają bezpośredni związek pomiędzy wydatkowaniem własnych środków finansowych, a finansowaniem działalności dydaktycznej jednostki. Stymuluje to ich do rozumowania w kategoriach „ja płacę i wymagam”, aczkolwiek kadra nadal jest mocno stymulowana do decyzji i zachowań na zasadzie relacji nadrzędności i podporządkowania (władzy). Uwarunkowania powyższe rodzą dużo niższy, niż w przypadku studiów stacjonarnych, poziom konkurencji pomiędzy destynatariuszami o dopuszczenie do świadczenia (o „indeks”, często konkurencji tej w ogóle brakuje, ponieważ limity przyjęć na studia niestacjonarne nie są wypełniane), także relatywnie niższy poziom konkurencji o uzyskanie świadczenia (o „dyplom”), natomiast konkurencja o wymiar świadczenia („ocena na dyplomie”) może pozostawać na podobnym poziomie, co w przypadku studiów stacjonarnych. W tych okolicznościach kadra nie może w pełnym stopniu podporządkować swoich decyzji i zachowania wobec destynatariuszy, regułom rywalizacji o atrakcyjną rolę w stratyfikacji społecznej, musi w odczuwalnym zakresie uwzględniać także presje płynące z reguł gospodarowania.

W przypadku studiów na uczelni niepublicznej (opcja 3), układ rozwiązań formalnych i nieformalnych kształtuje się podobnie, jak w przypadku opcji 2, jednak pod jeszcze większą presją płynącą ze strony reguł gospodarowania. Występuje maksymalna potrzeba konkurencji o destynatariusza, praktycznie całkowity brak konkurencji pomiędzy destynatariuszami o dopuszczenie do świadczenia (o „indeks”, konkurencja ta może występować tylko w przypadku kierunków o reglamentowanej liczbie miejsc, jak lekarski), żaden lub minimalny poziom konkurencji o uzyskanie świadczenia (o „dyplom”), niska lub umiarkowana konkurencja o wymiar świadczenia („ocena na dyplomie”). Zachowania i decyzje kadry podporządkowane są w znacznym stopniu regułom konkurencji o destynatariusza, natomiast podporządkowanie zachowań kadry regułom właściwym dla relacji władzy występuje tylko w zakresie niezbędnym.

Bilans normatywny

Odnosząc powyższe wnioski, dotyczące doboru środków udzielania świadczenia, do realizacji celów działania możliwych do osiągnięcia dzięki analizowanemu kompletowi normatywnemu, można stwierdzić iż:

Z punktu widzenia studenta:

1) Uzyskanie formalnych kwalifikacji zawodowych pozwalających osiągnąć przewagę konkurencyjną na rynku pracy możliwe jest w każdej opcji, przy czym maksymalizacja funkcji użyteczności zależy od koherencji pomiędzy wybranym kierunkiem studiów, a segmentem rynku pracy, w którym absolwent planuje uzyskać zatrudnienie.

2) Podniesienie samooceny poprzez afiliację do grupy kojarzonej z obsadzaniem atrakcyjnych ról w stratyfikacji społecznej („ludzie z wyższym wykształceniem”): możliwe w każdej opcji, ale największa wypłata możliwa jest do osiągnięcia w przypadku opcji 1, ze względu na najwyższy prestiż studiów stacjonarnych na uczelni publicznej.

3) Osiągnięcie zmiany wewnętrznej, podniesienie ogólnej jakości własnej osobowości (wzrost poziomu wiedzy ogólnej, zdolności do rozumienia charakteru, przebiegu i konsekwencji procesów społecznych, gospodarczych, technicznych, etc.): możliwe w każdej opcji, ale największa wypłata możliwa jest do osiągnięcia w przypadku opcji 1, ze względu na względnie wysokie wymagania kadry odnośnie weryfikacji efektów kształcenia, które stymulują studenta do przeznaczenia większego nakładu czasu i pracy na własny rozwój (stymulują do podejmowania decyzji optymalnych).

4) Czasowe wyłączenie z kategorii bezrobotnych (funkcja absorpcyjna), spełnienie warunków niezbędnych do uzyskania różnych świadczeń finansowych i materialnych możliwe jest w przypadku każdej opcji i wariantu, gdyż środki na pomoc materialną dla studentów kierowane są do każdej uczelni, niezależnie od statusu.

Z perspektywy beneficjenta - kadry:

1) Osiągnięcie dochodów z pracy jest najefektywniejsze w przypadku opcji 3, ze względu na relatywnie niski stan liczebny kadry, co silnie stymuluje pracodawcę niepublicznego do zaspokajania żądań płacowych kadry.

2) Podniesienie samooceny w związku z legitymizacją aktywności zawodowej ze społecznego punktu widzenia, jako aktywności cieszącej się szczególnym uznaniem społecznym: największa wypłata możliwa jest do osiągnięcia w przypadku opcji 1, ze względu na zatrudnienie kadry w jednostce kojarzonej ze stawianiem relatywnie największych wymagań wobec studentów, a więc kojarzonej z „solidną pracą”.

Z perspektywy społeczeństwa:

1) Pozyskanie wykwalifikowanego pracownika dla gospodarki kraju możliwe jest w każdej opcji, przy czym maksymalizacja funkcji użyteczności zależy od koherencji pomiędzy wybranym kierunkiem studiów, a segmentem rynku pracy, w którym absolwent planuje uzyskać zatrudnienie.

2) Zrekrutowanie nowego członka do elity społeczeństwa jest możliwe w każdej opcji, ale największa wypłata możliwa jest do osiągnięcia w przypadku opcji 1, ze względu na względnie wysokie wymagania kadry odnośnie weryfikacji efektów kształcenia, które stymulują studenta do przeznaczenia większego nakładu czasu i pracy na własny rozwój, co normalnie powinno skutkować zwiększonymi predyspozycjami danej osoby, jako kandydata do elity społecznej.

Z punktu widzenia osób dysponujących uprawnieniami właścicielskimi względem uczelni niepublicznych:

1) największa efektywność ekonomiczna (koszt/korzyść) osiągnięta jest w przypadku takiego modelu stosowania środków, jak w przypadku opcji 3, zwłaszcza w odniesieniu do sposobów weryfikacji osiągnięcia efektów kształcenia. Zwiększony rygorystyczny kadry w tej kwestii, zniechęca kandydatów na kierunek, którzy stymulowani są m.in. bodźcami wymiernymi ekonomicznie.

2) podniesienie samooceny z tytułu kierowania działalnością cieszącą się szczególnym uznaniem społecznym jest najefektywniejsze w przypadku tych uczelni niepublicznych, które kojarzone są z (względnie) wysokimi wymaganiami stawianymi studentom i ofertą studiów wymagających zwiększonych nakładów i licznej kadry (zwłaszcza: jednolite studia magisterskie, studia doktoranckie).

Postulaty zmian treści kompletu normatywnego „uzyskanie dyplomu ukończenia studiów wyższych”

Założenia wyjściowe. **Wnioski z bilansu normatywnego**

Na podstawie przeprowadzonej analizy można stwierdzić, iż w Polsce już od dawna wykrystalizował się podział działalności dydaktycznej uczelni na dwa modele. Jeden można określić jako „niekomercyjny”, drugi zaś „komercyjny”. Model niekomercyjny pozwala na osiągnięcie niektórych celów działania przypisanych tytułowemu kompletowi normatywnemu w znacząco szerszym zakresie, niż model komercyjny i na odwrót: model komercyjny pozwala na osiągnięcie innych celów działania w szerszym zakresie, niż model niekomercyjny.

Syntetyczna ocena możliwości osiągania celów działania właściwych dla omawianego schematu, w odniesieniu do treści poszczególnych dylematów decyzyjnych, przedstawia się, jak niżej:

1) Uzyskanie przez destynatariusza (student, absolwent) formalnych kwalifikacji zawodowych pozwalających osiągnąć przewagę konkurencyjną na rynku pracy.

Realizacja tego celu działania możliwa jest w każdym modelu relacji nauczyciel – student. Zarówno w przypadku modelu obowiązującego na studiach stacjonarnych: uczelnia publiczna, gdzie relacje nauczyciel – student podporządkowane są praktycznie w całości regułom właściwym dla stosunku władzy, jaki w przypadku modelu obowiązującego na uczelni niepublicznej, gdzie relacje nauczyciel – student podporządkowane są po części regułom właściwym dla stosunku władzy, po części zaś regułom właściwym dla stosunku ekwiwalentnej wymiany. Istotne jest, iż największy efekt w zakresie uzyskania kwalifikacji zawodowych możliwy jest do osiągnięcia w przypadku realizacji studiów stacjonarnych I i II stopnia na jednym i tym samym kierunku oraz w przypadku realizacji jednolitych studiów magisterskich stacjonarnych. W obu wypadkach chodzi o proces dydaktyczny, który nie obejmuje potwierdzania efektów uczenia się. W w/w przypadkach irrelewantne jest, czy chodzi o kształcenie na uczelni publicznej, czy niepublicznej. Przewaga w/w wariantów kształcenia wynika z faktu, iż oferują one najszerze możliwości realnego kontaktu studenta z zajęciami i kadrami. Jeśli chodzi o dobór kadry, to ponownie irrelewantne jest, czy chodzi o kształcenie na uczelni publicznej, czy niepublicznej. Dla maksymalizacji funkcji użyteczności, w przypadku starań o uzyskanie kwalifikacji zawodowych relewantna jest przede wszystkim koherencja pomiędzy wybranym kierunkiem studiów, a segmentem rynku pracy, w którym absolwent planuje uzyskać zatrudnienie.

2) Pozyskanie przez społeczeństwo wykwalifikowanego pracownika dla gospodarki kraju.

Generalnie, maksymalizacja funkcji użyteczności tego celu działania zależy od koherencji pomiędzy wybranym kierunkiem studiów, a segmentem rynku pracy, w którym absolwent planuje uzyskać zatrudnienie.

Najefektywniejsza realizacja tego celu zachodzi w przypadku wariantu: studia stacjonarne I i II stopnia na tym samym kierunku oraz jednolite studia magisterskie, w obu wypadkach stacjonarnych, w obu wypadkach model tradycyjny (bez potwierdzania efektów uczenia się), ze względu na najszerze możliwości kontaktu studenta z zajęciami i kadrami. Irrelewantne jest, czy chodzi o kształcenie na uczelni publicznej, czy niepublicznej.

3) Osiągnięcie przez nauczyciela akademickiego dochodów z pracy najemnej.

Optymalizacja wymiaru realizacji tego celu działania osiąga maksimum w przypadku zatrudnienia na uczelni niepublicznej. W przypadku uczelni publicznych, algorytm dotacji i wysokość środków ogólnie pozostających do dyspozycji ministra, skutkuje istotnymi ograniczeniami w pułapie osiągniętych dochodów.

Największa efektywność zachodzi w przypadku wariantu: jednolite studia magisterskie na uczelni niepublicznej, ze względu na stabilizację zatrudnienia wynikającą z czasokresu studiów i wysokie wymagania co do prowadzenia takiej formy kształcenia, które obligują pracodawcę niepublicznego do zaspokajania żądań płacowych kadry. Dodatkowo, poszerzenie korzyści wiąże się z pracą w jednostce posiadającej „uprawnienia”. Dzieje się tak ze względu – z jednej strony – na stabilizację zatrudnienia wynikającą z chęci utrzymania przez pracodawcę uprawnień, które podnoszą rangę całej uczelni, zaś z drugiej strony ze względu na relatywnie niski stan liczebny kadry, co silnie stymuluje pracodawcę niepublicznego do zaspokajania żądań płacowych kadry.

4) Osiągnięcie dochodów przez osoby dysponujące uprawnieniami właścicielskimi względem uczelni.

Osiągnięcie tego celu działania możliwe jest tylko w wypadku uczelni niepublicznej. Przed uczelniami niepublicznymi postawiono rodzaj bariery wejścia, gdyż uczelnia niepubliczna nie może uzyskać uprawnień uczelni publicznej (inaczej niż podstawowa lub średnia szkoła niepubliczna, które mogą uzyskać uprawnienia szkoły publicznej), która generuje zarazem trwałą przewagę konkurencyjną po stronie uczelni publicznej.

Największa efektywność (koszt/korzyść) osiągana jest przez „właściciela szkoły” w przypadku dysponowania studiami II stopnia, gdyż pozwala to na absorpcję przez tę formę kształcenia nie tylko absolwentów studiów I stopnia tego samego kierunku, ale i innego kierunku I stopnia własnej uczelni, jak i innych kierunków studiów I stopnia innych uczelni. Z drugiej strony, najtańsze jest prowadzenie studiów I stopnia, ze względu na najniższe koszty osobowe realizacji tej formy kształcenia. Na uczelni niepublicznej kadra sama dba o rentowność kierunku, przez wzgląd na własne bezpieczeństwo ekonomiczne. Kadra rozumie, iż zwiększony rygorystyczny decyzyjny dotyczący weryfikacji efektów kształcenia („za dużo dwój”), zniechęca kandydatów na kierunek, którzy stymulowani są m.in. bodźcami wymiernymi ekonomicznie, związanymi z warunkami uzyskania wsparcia materialnego.

5) Czasowe wyłączenie destynatariusza z kategorii bezrobotnych (funkcja absorpcyjna), spełnienie warunków niezbędnych do uzyskania świadczeń finansowych i materialnych.

Realizacja tego celu działania możliwa jest w każdym wariantcie procesu kształcenia, oprócz wariantu studiów podyplomowych. Najbardziej efektywne ekonomicznie są, dla osiągnięcia omawianego celu działania, studia stacjonarne na uczelni publicznej, gdyż są bezpłatne.

6) Podniesienie samooceny destynatariusza poprzez afiliację do grupy kojarzonej z obsadzaniem atrakcyjnych ról w stratyfikacji społecznej („ludzie z wyższym wykształceniem”).

Atrakcyjność studiów wyższych wyraża się nie tylko w uzyskaniu kwalifikacji zawodowych, ale w możliwości nawiązania do określonego stylu życia, kojarzonego z wyższym prestiżem społecznym. Maksymalizacja efektu wysokiej samooceny z tytułu ukończenia studiów wyższych możliwa jest przede wszystkim dzięki ukończeniu studiów stacjonarnych na uczelni publicznej, ze względu na tradycyjnie wysoki prestiż kształcenia według modelu „mistrz – uczeń”, dominującego w tym wariantcie kształcenia. Oczywiście, największa wypłata możliwa jest do osiągnięcia w przypadku studiów prowadzonych przez jednostkę uczelni posiadającą uprawnienia do habitacji, a więc taką, w której kadra cieszy się najwyższym prestiżem. Z punktu widzenia form kształcenia, optymalnym wariantem dla osiągnięcia omawianego celu działania są studia stacjonarne II stopnia oraz jednolite studia magisterskie, ze względu na większy prestiż tytułu zawodowego magistra (lub równoważnego) niż licencjata. Osiąganie celu działania wzmacniane jest także poprzez system finansowania studiów stacjonarnych na uczelni publicznej, ze względu na system „miękkiej reglamentacji” miejsc na kierunkach studiów stacjonarnych na uczelniach publicznych i utrzymującą się w związku tym, lokalnie, przewagę popytu na miejsce na kierunku studiów, nad podażą. Innymi słowy, „indeks” na studiach stacjonarnych uczelni publicznej kojarzony jest z dobrem (częściowo) reglamentowanym, a więc cennym, którego zdobycie podnosi samoocenę. Dodatkowo, w wariantcie studiów stacjonarnych na uczelni publicznej, występują względnie najwyższe wymagania kadry odnośnie weryfikacji efektów kształcenia, zatem sprostanie takim wymaganiom podnosi samoocenę bardziej, niż w przypadku wymagań postawionych na niższym poziomie, które stymulują studenta do przeznaczenia większego nakładu czasu i pracy na własny rozwój (stymulują do podejmowania decyzji optymalnych).

7) Osiągnięcie przez destynatariusza zmiany wewnętrznej, podniesienie ogólnej jakości własnej osobowości (wzrost poziomu wiedzy ogólnej, zdolności do rozumienia charakteru, przebiegu i konsekwencji procesów społecznych, gospodarczych, technicznych, etc.).

Optymalizacja wymiaru realizacji tego celu działania możliwa jest dzięki ukończeniu studiów stacjonarnych (w wariantcie bez potwierdzania efektów uczenia się) ze względu na szersze możliwości kontaktu studenta z zajęciami i kadrami, niż w przypadku studiów niestacjonarnych. Szczególnie sprzyjające warunki powstają w wariantcie studiów na uczelni publicznej: ze względu na dużą liczebność kadry, co skutkuje dostarczeniem licznych wzorów do kształtowania osobowości, a także z powodu silniejszych bodźców dla kadry, do stawiania studentowi większych wymagań, które stymulują studenta do przeznaczenia większego nakładu czasu i pracy na własny rozwój (stymulują do podejmowania decyzji optymalnych).

8) Podniesienie samooceny nauczyciela akademickiego w związku z legitymizacją aktywności zawodowej ze społecznego punktu widzenia, jako aktywności cieszącej się szczególnym uznaniem społecznym.

Osiągnięcie tego celu działania jest najefektywniejsze w przypadku pracy na uczelni publicznej, zwłaszcza rangi uniwersytetu, w jednostce dysponującej uprawnieniami do habilitacji, a więc cieszącej się najwyższym prestiżem. Najlepiej, aby nauczyciel wchodził w skład kadry studiów stacjonarnych II stopnia lub jednolitych studiów magisterskich, ze względu na większy prestiż tytułu zawodowego magistra (lub równoważnego) niż licencjata, co przekłada się także na wyższy prestiż samej kadry. Dodatkowo, na osiągnięcie efektu rzutuje zatrudnienie w jednostce kojarzonej ze stawianiem relatywnie największych wymagań wobec studentów, a więc kojarzonej z „solidną pracą”.

9) Zrekrutowanie członka elity społecznej.

Osiągnięcie tego celu działania jest bardziej prawdopodobne w przypadku studiów na uczelni publicznej i jednostki posiadającej uprawnienia do habilitacji, ze względu na tradycyjnie wysoki prestiż kształcenia według modelu „mistrz – uczeń” i przystępowanie w związku z tym, do kształcenia według tego modelu, osób wykazujących najwyższy poziom aspiracji do partycypacji w elitach społecznych. Ponadto jednostki te oferują studentowi kontakt z liczną kadrami, dostarczającą licznych wzorów do kształtowania osobowości. Z punktu widzenia katalogu form kształcenia, poziom wypłaty zwiększa kształcenie według wariantu jednolitych studiów magisterskich, ze względu na najwyższą społeczną ocenę właśnie tej formy kształcenia (co wiąże się z konkretnymi kierunkami studiów realizowanymi w tej formie, tradycyjnie cieszącymi się wysokim prestiżem, jak kierunek lekarski i prawo) i przystępowanie w związku z tym, do kształcenia w tej formie, osób wykazujących najwyższy poziom aspiracji do partycypacji w elitach społecznych. Osiąganie celu działania wzmacniane jest także poprzez system finansowania studiów stacjonarnych na uczelni publicznej, ze względu na system „miękkiej reglamentacji” miejsc na kierunkach studiów stacjonarnych na uczelniach publicznych i utrzymującą się w związku z tym, lokalnie, przewagę popytu na miejsce na kierunku studiów, nad podażą. Innymi słowami, „indeks” na studiach stacjonarnych uczelni publicznej kojarzony jest z dobrem (częściowo) reglamentowanym, a więc cennym, którego zdobycie podnosi samoocenę, co powoduje przystępowanie do rywalizacji o to dobro przez osoby wykazujące najwyższy poziom aspiracji do partycypacji w elitach społecznych. Dodatkowo, w wariantach studiów stacjonarnych na uczelni publicznej, występują względnie najwyższe wymagania kadry odnośnie weryfikacji efektów kształcenia, które stymulują studenta do przeznaczenia większego nakładu czasu i pracy na własny rozwój, co normalnie powinno skutkować zwiększonymi predyspozycjami danej osoby, jako kandydata do elity społecznej.

10) Podniesienie samooceny osoby dysponującej uprawnieniami właścicielskimi względem uczelni, z tytułu kierowania działalnością cieszącą się szczególnym uznaniem społecznym.

Każda uczelnia, także niepubliczna, kojarzy się z relacjami typu „mistrz – uczeń”, cieszącymi się wysokim prestiżem. Uczelnie niepubliczne sprawnie maskują fakt, iż decyzje kadry podejmowane w relacjach pomiędzy nauczycielem a studentem po części podporządkowane są regułom gospodarowania, które nie cieszą się tak wysokim prestiżem, jak relacje typu „mistrz – uczeń”.

Niewątpliwie, optymalizacja omawianej korzyści zachodzi w przypadku tych uczelni niepublicznych, które kojarzone są z (względnie) wysokimi wymaganiami stawianymi studentom i ofertą studiów wymagających zwiększonych nakładów i licznej kadry (zwłaszcza: jednolite studia magisterskie, studia doktoranckie).

Podsumowanie

Dokonana wyżej ocena wyraźnie ukazuje, iż w przypadku jednej grupy celów działania (1 – 4: uzyskanie kwalifikacji zawodowych, pozyskanie nowego pracownika, osiągnięcie dochodów przez nauczycieli i osoby zarządzające uczelnią), **warianty kształcenia związane z uczelniami niepublicznymi okazują się równie efektywne lub efektywniejsze, co warianty kojarzone z uczelniami publicznymi.** W przypadku drugiej grupy celów działania (6 – 10: podniesienie samooceny studenta, nauczyciela i osób zarządzających uczelnią, ogólne doskonalenie osobowości, rekrutacja nowego członka elity społecznej) **większą efektywność uzyskują warianty kształcenia kojarzone tradycyjnym modelem kształcenia na uczelni publicznej.**

Wskazuje to wyraźnie na dychotomię celów działania realizowanych w ramach działalności dydaktycznej uczelni. Z jednej strony dydaktyka służy realizacji celów wyznaczonych przez reguły gospodarowania (model komercyjny), z drugiej strony – przez reguły obsadzania atrakcyjnej roli w stratyfikacji społecznej (model niekomercyjny). Powstaje pytanie, czy należy utrzymać oba te modele, czy z któregoś z nich zrezygnować? Odpowiedź na to pytanie wyznacza kierunek polityki legislacyjnej względem kształtowania modelu (modeli) procesu dydaktycznego w szkolnictwie wyższym.

Stoję na stanowisku, iż należy utrzymać oba modele kształcenia, przy czym model niekomercyjny powinien mieć charakter priorytetowy. Zapewnia on bowiem rekrutację kandydatów do elity społecznej na zasadzie konkurencji osobistymi predyspozycjami i uzdolnieniami, a nie na zasadzie konkurencji środkami majątkowo – finansowymi (kupienie miejsca w elicie). Rekrutacja do elity wyłącznie za pomocą „zawartości portfela” zubaża zdolność elity do postrzegania problemów społecznych i państwowych. Czyni oceny i reakcje jednostronnymi, a przez to nieadekwatnymi do sytuacji, co grozi destabilizacją państwa.

Biorąc powyższe pod uwagę, nie należy dążyć do podciągania modeli kształcenia „na siłę” pod jeden wzorzec działania, ale uporządkować istniejące rozwiązania tak, aby oba modele uzupełniały się, a nie kolidowały ze sobą i wyniszczały nawzajem, co – po części – ma obecnie miejsce.

Alternatywa dla modelu obecnego

Kolizje w/w celów i potrzeb poszczególnych beneficjentów kompletu normatywnego zachodzą przede wszystkim w obrębie dwóch relacji.

Po pierwsze, presja ze strony adresata aktywności zawodowej absolwenta studiów wyższych (w skrócie: „klient absolwenta”), polegająca na oczekiwaniu możliwie najwyższej jakości tej aktywności zawodowej koliduje z presją ze strony podejścia komercyjnego, łączącego interesy studenta, kadry oraz właścicieli, polegającego na chęci optymalizacji stosunku korzyści i kosztów, związanych z uzyskaniem tytułu zawodowego absolwenta studiów wyższych.

Po drugie, presja ze strony potrzeb zbiorowych społeczeństwa, dotyczących zapewnienia stałego poziomu rekrutacji do elity społecznej (w tym środowiska naukowców) koliduje z inną presją ze strony potrzeb zbiorowych społeczeństwa, dotyczącą podnoszenia ogólnego poziomu jakości społeczeństwa, poprzez osiągnięcie wysokiego odsetka osób posiadających wykształcenie wyższe. Ta druga presja koreluje – z kolei – od strony kierunku i efektów oddziaływania, z presją ze strony podejścia komercyjnego, łączącego interesy studenta, kadry właścicieli, polegającego na chęci optymalizacji stosunku korzyści i kosztów, związanych z uzyskaniem tytułu zawodowego absolwenta studiów wyższych.

Wyjście z tych kolizji możliwe jest poprzez odpowiednie zdywersyfikowanie modeli kształcenia na studiach wyższych. Ze względu na zróżnicowanie potrzeb i celów, jednostkowych i zbiorowych, realizowanych za pomocą studiów wyższych, nie ma uzasadnienia utrzymywanie jednorodnego modelu nabywania uprawnień do prowadzenia kierunku studiów, kontroli i nadzoru nad tokiem dydaktycznym, czy też homogenicznego trybu nadawania tytułów zawodowych.

Wyodrębnienie modeli kształcenia (kategorii studiów) powinno być oparte na kryterium różnicy w celu społecznym prowadzenia danego kierunku studiów. Nowe kategorie studiów opierają się na niektórych kategoriach dotychczasowych, które – po przyjęciu nowej ustawy – będą nadal istniały, ale mają podlegać transformacji w kierunku kategorii nowych. Nowe kategorie studiów nawiązują przede wszystkim do istniejących profili studiów: praktycznego i ogólnoakademickiego. Regulacje nowych kategorii studiów nie będą determinowane przez publiczny, lub niepubliczny charakter szkoły wyższej (tak jak to ma miejsce obecnie), ale poprzez samoistnie określone cechy danej kategorii studiów.

Wyodrębnienie kategorii studiów na zasadach przedstawionych niżej, pozwoli na zdjęcie znaczenia części istniejących obecnie ciężarów biurokratycznych z większości kierunków studiów. Dokładna liczba nie jest możliwa do wskazania w tym miejscu, gdyż zależy od szczegółowej kwalifikacji każdego kierunku studiów do określonej kategorii, co będzie m.in. wynikało z przyszłych aktów normatywnych i decyzji wydawanych przez organy władzy publicznej, jednak w przybliżeniu można określić, iż dzięki przyjęciu poniższych rozwiązań, ciężary biurokratyczne zostaną zdjęte z ok. 75 % istniejących obecnie kierunków (taki odsetek kierunków studiów zostanie radykalnie zderegulowany).

1. Kierunki zaufania publicznego

Wyodrębnienie kierunków tego rodzaju ma służyć, przede wszystkim, eliminacji kolizji pomiędzy potrzebami adresatów czynności zawodowych podejmowanych przez absolwentów studiów wyższych, a presją ze strony mechanizmu minimalizacji kosztów (wymiernych i niewymiernych, wszelkich dotyczących kształcenia) działającą na studentów, pracowników i osoby odpowiedzialne za zarządzanie szkołą wyższą, prowadzącą do obniżania poziomu realizacji efektów uczenia się i – co za tym idzie – niższego poziomu kwalifikacji absolwentów wchodzących na rynek pracy. Kolizja ta nie zawsze ma jednakową wagę dla przebiegu interakcji społecznych. W przypadku niektórych kierunków studiów, aktywność zawodowa ich absolwentów wiąże się z nieporównanie większymi oczekiwaniami wobec jakości dokonywanych przez nich czynności zawodowych i z nieporównanie większym ryzykiem wyrządzenia szkody, na skutek popełnienia błędu, niż w przypadku innych kierunków studiów. Za przykład tej różnicy może np. posłużyć porównanie specyfiki aktywności zawodowej realizowanej po ukończeniu studiów na kierunków Pielęgniarstwo i Filmoznawstwo. Nie powinno budzić wątpliwości, iż w przypadku kierunków należących do pierwszego rodzaju, weryfikacja realizacji efektów uczenia się powinna odbywać się ze szczególnym rygoryzmem, gdyż od absolwenta kierunku będzie bezpośrednio zależało – dosłownie – zdrowie i życie innych ludzi. W przypadku studiów drugiego rodzaju, takiej bezpośredniej zależności nie ma i nie ma potrzeby stosowania tak samo wyśrubowanych wymagań pro jakościowych. Zatem, te kierunki studiów, których wyodrębnienie jest związane ze szczególną odpowiedzialnością społeczną ich absolwentów, będą nazwane kierunkami zaufania publicznego, co nawiązuje – na zasadzie ogólnej idei – do kategorii zawodów zaufania publicznego.

Kierunki zaufania publicznego powinny podlegać szczególnemu reżimowi prawnemu, który powinien być oparty na utrzymaniu konkurencji o zdobycie świadczenia („dyplomu”) pomiędzy studentami. Takie założenie pozwala na wdrożenie realnie działającego systemu weryfikacji efektów uczenia się, uwzględniającego szczególną staranność w działaniu po stronie zarówno studenta, jak i kadry.

Kierunków takich będzie – z założenia – stosunkowo niewiele (w odniesieniu do wolumenu wszystkich kierunków studiów). Będą stanowiły kategorię elitarną wśród kierunków, których celem tworzenia jest pozyskanie dla społeczeństwa i gospodarki narodowej osób o wysokich kwalifikacjach zawodowych. Prestiż studiowania na kierunkach zaufania publicznego będzie zatem wysoki, co pozwoli na realizację celu działania w postaci rekrutacji do elity społecznej osób o wysokich predyspozycjach intelektualnych i usunięcie – po części – skutków kolizji pomiędzy potrzebami zbiorowymi społeczeństwa, dotyczącymi – z jednej strony – zapewnienia stałego poziomu rekrutacji do elity społecznej (w tym środowiska naukowców) i – z drugiej strony – podnoszenia ogólnego poziomu jakości społeczeństwa, poprzez osiągnięcie wysokiego odsetka osób posiadających wykształcenie wyższe.

Tworzenie kierunków zaufania publicznego nie będzie bezpośrednio skorelowane ze statusem jednostki organizacyjnej uczelni jako podmiotu prowadzącego badania naukowe. Kierunki te będą mogły być prowadzone przez uczelnie o różnym statusie prawnym, ale pod warunkiem spełnienia wysoko postawionych wymagań dotyczących, przede wszystkim, kwalifikacji kadry i weryfikacji efektów uczenia się.

Do kategorii kierunków zaufania publicznego zaliczane będą wyłącznie kierunki studiów związane z wykonywaniem pracy zawodowej wymagającej szczególnie wysokiego poziomu profesjonalizmu i podwyższonej staranności w działaniu, ze względu na ryzyko bezpośredniego wystąpienia dotkliwych, negatywnych konsekwencji dla adresata czynności zawodowych, w przypadku popełnienia błędu przez osobę wykonującą te czynności.

Lista kierunków zaufania publicznego określana byłaby aktem prawa powszechnie obowiązującego (ustawą lub rozporządzeniem), przy czym kwalifikacja kierunku do omawianej kategorii zależałaby ustawowo od spełnienia przesłanki wykonywania pracy zawodowej wymagającej szczególnie wysokiego poziomu profesjonalizmu i podwyższonej staranności w działaniu, ze względu na ryzyko bezpośredniego wystąpienia dotkliwych, negatywnych konsekwencji dla adresata czynności zawodowych, w przypadku popełnienia błędu przez osobę wykonującą te czynności.

Lista kierunków zaufania publicznego w szczególności obejmowałaby większość (co najmniej, być może wszystkie) kierunków studiów objętych obecnie systemem standardów kształcenia. Zwraca uwagę, iż większość z tych kierunków studiów jest równocześnie objęta formułą studiów jednolitych magisterskich. Można zatem twierdzić, iż za wprowadzeniem standardów kształcenia dla tych kierunków stoją te same, lub podobne przesłanki, co w przypadku instytucji studiów jednolitych. Obecnie przepisy prawa powszechnie obowiązującego nie stanowią o żadnych kryteriach, którymi powinien kierować się właściwy minister, wybierając określony kierunek studiów jako ten, dla którego należy wskazać standardy kształcenia, lub jako ten, który powinien zostać zaliczony do kategorii studiów jednolitych magisterskich. Rodzi to łatwość stawiania zarzutów o dowolność i działanie pod wpływem presji danego lobby zawodowego.

Przyjęcie czytelnego kryterium kwalifikacji do kategorii zawodów zaufania publicznego pozwala na uporządkowanie decyzji o zaliczeniu kierunku do określonej kategorii i niweluje szanse na skuteczne promowanie szczególnego statusu danego kierunku, przez lobby zawodowe.

Nabycie przez uczelnię uprawnień do prowadzenia kierunku wymagałoby zgody ze strony organu władzy publicznej (właściwego ministra). Tylko w przypadku uczelni badawczych obowiązek ten nie będzie istniał. Uczelnie badawcze będą mogły tworzyć kierunek zaufania publicznego tylko w zakresie dyscyplin należących do tej dziedziny nauki, w której jednostka prowadząca kierunek posiada uprawnienia do nadawania stopni naukowych. Zgoda właściwego ministra jest elementem uprzedniej weryfikacji jakości kształcenia i ma służyć przede wszystkim zapewnieniu wysokiego standardu kwalifikacji kadry kierunku i systemu weryfikacji realizacji efektów uczenia się, zorientowanego na nabycie wysokich kwalifikacji zawodowych. Zgoda wydawana będzie na zasadach analogicznych do tych, które obecnie obowiązują w odniesieniu do wniosku o wydanie pozwolenia na utworzenie kierunku studiów. Przy wydawaniu zgody, właściwy minister będzie brał pod uwagę ogólną liczbę miejsc dostępnych w kraju, na dany kierunek zaufania publicznego, biorąc pod uwagę potrzeby rynku pracy i potrzebę stabilizacji zawodowej osoby wykonującej zawód zaufania publicznego, niezbędnej do poszerzania i aktualizacji kwalifikacji zawodowych. Brak możliwości realizacji jednej z tych potrzeb będzie stanowił samoistną przesłankę do odmowy wydania zgody na utworzenie kierunku.

W przypadku uczelni badawczych, właściwy minister będzie mógł wyrazić sprzeciw wobec utworzenia kierunku, który będzie musiał zostać zgłoszony w określonym przez ustawę terminie, rozpoczynającym bieg od daty wpływu zawiadomienia o utworzeniu kierunku.

Rekrutacja na kierunki zaufania publicznego będzie zawsze uwzględniała wymagania jednoznacznie związane ze specyfiką kierunku studiów, m.in. poziom ocen na świadectwie maturalnym uzyskanych w przypadku konkretnych przedmiotów.

Właściwy minister będzie określał limity przyjęć na każdy istniejący kierunek zaufania publicznego, na zasadach analogicznych do tych, jakie obowiązują np. w przypadku kierunku lekarskiego. Określając limity na istniejące kierunki studiów będzie uwzględniał potrzeby rynku pracy i potrzebę stabilizacji zawodowej osoby wykonującej zawód zaufania publicznego, niezbędnej do poszerzania i aktualizacji kwalifikacji zawodowych. Ograniczona liczba miejsc oferowanych w skali kraju na dany kierunek zaufania publicznego będzie stymulowała kandydatów do konkurencji o uzyskanie wstępu na ten kierunek studiów oraz o uzyskanie dyplomu. Pozwoli to na samoistne wykształcenie się mechanizmów selekcyjnych, które spowodują, że na kierunkach zaufania publicznego będą studiować osoby o predyspozycjach odpowiednich do rangi społecznej aktywności zawodowej, związanej z kierunkiem studiów.

Bazą rozwiązań prawnych dla kierunków zaufania publicznego, są obecne regulacje profilu praktycznego, w tym rozwiązania dotyczące udziału zajęć związanych z praktycznym przygotowaniem zawodowym i praktyk zawodowych. Wartością dodaną, związaną z wprowadzeniem kategorii kierunków zaufania publicznego jest nobilitacja kształcenia praktycznego. W przestrzeni publicznej pojawią się jednoznaczne przesłanki, aby kształcenia praktycznego nie kojarzyć z kształceniem „drugiej kategorii”, z „przysposabianiem do zawodu”, ale przeciwnie – z kształceniem o wysokich walorach.

Kierunki zaufania publicznego będą finansowane z dotacji na studia stacjonarne, niezależnie od rodzaju szkoły wyższej, w której są prowadzone (publiczna, niepubliczna). Dotacja będzie kierowana do konkretnej jednostki i nie będzie mogła być wykorzystana przez uczelnię na finansowanie innego kierunku studiów. Dotacja będzie udzielana na zasadzie wieloletniego kontraktu, w wysokości pozwalającej na pokrycie wszystkich kosztów prowadzenia kierunku na studiach stacjonarnych. Uczelnie badawcze, które będą tworzyć kierunek zaufania publicznego samodzielnie, będą mogły uzyskać od właściwego ministra promesę na udzielenie dotacji na prowadzenie kierunku (na zawarcie kontraktu na prowadzenie kierunku). Promesa będzie traciła moc w razie wyrażenia sprzeciwu wobec utworzenia kierunku, zgłoszonego z powodu niespełnienia warunków prowadzenia kierunku. W przypadku szkół wyższych, które zobowiązane będą do uzyskania zgody na prowadzenie kierunku, zgoda będzie miała moc promesy.

W przypadku kierunków zaufania publicznego możliwe będzie prowadzenie studiów zarówno w formie stacjonarnej, jak i niestacjonarnej, ale liczba miejsc na studiach niestacjonarnych będzie uwzględniana w ogólnych limitach miejsc (przypadających na kraj i na uczelnię). Tak jak dotychczas, studia niestacjonarne będą studiami odpłatnymi. Liczba miejsc na studiach niestacjonarnych nie będzie mogła być wyższa niż 50% miejsc na studiach stacjonarnych.

Ukończenie kierunku zaufania publicznego ma wiązać się z końcowym egzaminem państwowym (i dyplomem państwowym), który będzie przeprowadzany albo na zasadach już istniejących (np. kierunek lekarski), albo podobnych do już istniejących. Przygotowanie pracy dyplomowej może stanowić element egzaminu państwowego, jeżeli uzasadnia to specyfika kierunku studiów. Końcowy egzamin państwowy albo będzie stanowił etap nabywania uprawnień do kontynuowania kształcenia zawodowego (np. w ramach aplikacji prawniczych), albo jego wyniki będą przesądzały o nabyciu takich uprawnień.

Swoboda decyzji władz uczelni/jednostki w określaniu efektów, programu kształcenia i innych elementów toku dydaktycznego na kierunku zaufania publicznego będzie znacznie ograniczona. Na kierunkach zaufania publicznego w każdym wypadku będą obowiązywały standardy kształcenia, stanowione w drodze rozporządzenia. Kierunki zaufania publicznego mają podlegać pełnemu rygorowi kontroli i nadzoru ze strony organów władzy publicznej, skupionych na zachowaniu wysokiego standardu kwalifikacji kadry kierunku i systemu weryfikacji realizacji efektów uczenia się, zorientowanego na nabycie wysokich kwalifikacji zawodowych.

Kierunki zaufania publicznego prowadzone byłyby – co do zasady – jako jednolite studia magisterskie, ewentualnie – na zasadzie wyjątku – jako studia I i II stopnia. Jednak w tym wypadku wymagane będzie spełnienie warunku wysokiej koherencji między efektami i programami studiów I i II stopnia.

Ukończenie kierunku zaufania publicznego wyróżnione byłoby tytułem zawodowym „magistra” (w przypadku studiów jednolitych, albo studiów II stopnia), lub „specjalisty” (w przypadku studiów I stopnia), przy możliwości stosowania odmiennych tytułów związanych ze specyfiką danego kierunku studiów.

Kierunki uniwersyteckie

Wyodrębnienie kierunków tego rodzaju ma służyć, przede wszystkim, eliminacji kolizji pomiędzy zbiorowymi, dotyczącymi – z jednej strony – zapewnienia stałego poziomu rekrutacji do elity społecznej (w tym do środowiska naukowców) i – z drugiej strony – podnoszenia ogólnego poziomu jakości społeczeństwa, poprzez osiągnięcie wysokiego odsetka osób posiadających wykształcenie wyższe. Nakierowane jest na utrzymanie stałego poziomu potencjału państwa, związanego z możliwością wszechstronnego prowadzenia prac naukowych, badawczych i rozwojowych. A także na rozwój środowisk opiniotwórczych, dysponujących najwyższym potencjałem intelektualnym i kreatywnym, mających zasadniczy wpływ na kształtowanie się świadomości społecznej.

Studia wyższe były niegdyś niekwestionowanym sposobem rekrutacji do elity społecznej na zasadzie kryterium zdolności twórczych i predyspozycji intelektualnych, a nie rekrutacji na zasadzie statusu finansowego, dokonania projekcji siły, czy też rozpoznawalności medialnej. Waler ten został w ciągu ostatnich trzech dekad poważnie uszczuplony, w związku z potrzebą poszerzenia dostępu do studiów wyższych (umasowieniem) i – związanym z tym – niekorzystnym oddziaływaniem mechanizmów komercyjnych.

Presja ze strony mechanizmu minimalizacji kosztów (wymiernych i niewymiernych związanych z tokiem kształcenia, przede wszystkim chodzi o nakład czasu i pracy) działająca na studentów i kadre, prowadzi do promowania – jako absolwentów studiów wyższych – osób nie wykazujących predyspozycji kojarzonych tradycyjnie z uzdolnieniami i kwalifikacjami intelektualnymi właściwymi dla wykształcenia wyższego. Sytuacja ta jest rozpoznana w przestrzeni publicznej, a świadomość jej istnienia wpływa niekorzystnie na ocenę studiów wyższych jako mechanizmu pozwalającego na skuteczną rekrutację do elity. Ponadto, umasowienie studiów wyższych i obniżenie ich prestiżu nieuchronnie prowadzi do rozproszenia populacji osób o wysokich predyspozycjach, wśród osób o predyspozycjach przeciętnych, które są wystarczające do pomyślnego funkcjonowania na rynku pracy i podnoszenia ogólnego poziomu jakości życia społecznego, ale nie pozwalają na zaspokojenie tych potrzeb społecznych, które związane są ze szczególnymi uzdolnieniami i predyspozycjami.

Wyodrębnienie studiów uniwersyteckich ma służyć zogniskowaniu zainteresowania znaczącej części osób o wysokich predyspozycjach intelektualnych i zdolnościach twórczych, wokół określonych kierunków studiów, istotnych zwłaszcza z punktu widzenia potrzeby zachowania potencjału państwa, związanego z możliwością wszechstronnego prowadzenia prac naukowych, badawczych i rozwojowych.

Do kategorii kierunków uniwersyteckich zaliczane będą wyłącznie kierunki studiów prowadzone przez te jednostki organizacyjne, które posiadają określone (najwyższe: A+ i A) kategorie oceny działalności naukowo – badawczej. Byłyby to zatem kierunki prowadzone głównie w uczelniach badawczych, ale nie tylko. Tworzenie kierunków uniwersyteckich będzie dostępne także, na równych prawach, dla uczelni niepublicznych, pod warunkiem uzyskania określonej (wysokiej) kategorii oceny działalności naukowo – badawczej. Ustalenie, które kategorie oceny działalności naukowo – badawczej uprawniają do prowadzenia kierunku uniwersyteckiego, będzie należeć do właściwego ministra, który uwzględni potrzeby państwa w zakresie zachowania potencjału związanego z możliwością wszechstronnego prowadzenia prac naukowych, badawczych i rozwojowych, a także dostępność środków finansowych.

Lista kierunków tego rodzaju nie byłaby ustalana w drodze aktu prawa powszechnie obowiązującego, jak w przypadku kierunków zaufania publicznego. Wykaz kierunków uniwersyteckich kształtowałby się jako pochodna oceny działalności naukowo - badawczej jednostek organizacyjnych, uzyskania przez nie zgody na prowadzenie uniwersyteckiego kierunku studiów i uzyskania przez jednostkę dotacji na prowadzenie działalności dydaktycznej.

Nabycie przez uczelnię uprawnień do prowadzenia kierunku uniwersyteckiego wymagałoby zgody ze strony organu władzy publicznej (właściwego ministra). Tylko w przypadku uczelni wchodzących w skład publicznej sieci szkół wyższych (w tym uczelni badawczych) obowiązek ten nie będzie istniał. Uczelnie będą mogły samodzielnie tworzyć kierunek uniwersytecki tylko w zakresie dyscyplin należących do tej dziedziny nauki, w której jednostka prowadząca kierunek posiada uprawnienia do nadawania stopni naukowych. Zgoda właściwego ministra jest elementem uprzedniej weryfikacji jakości kształcenia i ma służyć przede wszystkim zapewnieniu wysokiego standardu kwalifikacji kadry kierunku i systemu weryfikacji realizacji efektów uczenia się, zorientowanego na przygotowanie do prowadzenia badań naukowych. W przypadku uczelni wchodzących w skład publicznej sieci szkół wyższych (w tym uczelni badawczych), właściwy minister będzie mógł wyrazić sprzeciw wobec utworzenia kierunku, który będzie musiał zostać zgłoszony w określonym przez ustawę terminie, rozpoczynającym bieg od daty wpływu zawiadomienia o utworzeniu kierunku. Przy wydawaniu zgody, albo zgłoszeniu sprzeciwu wobec utworzenia kierunku, właściwy minister będzie brał pod uwagę ogólną liczbę miejsc dostępnych w kraju, na dany kierunek uniwersytecki, biorąc pod uwagę potrzeby państwa w zakresie zachowania potencjału związanego z możliwością wszechstronnego prowadzenia prac naukowych, badawczych i rozwojowych, a także dostępność środków finansowych. Brak możliwości realizacji jednej z tych potrzeb będzie stanowił samoistną przesłankę do odmowy wydania zgody na utworzenie kierunku lub do wyrażenia sprzeciwu.

Rekrutacja na kierunki uniwersyteckie będzie zawsze uwzględniała wymagania jednoznacznie związane ze specyfiką kierunku studiów, m.in. poziom ocen na świadectwie maturalnym uzyskanych w przypadku konkretnych przedmiotów.

Kierunki uniwersyteckie nie będą objęte centralnie określonym limitem przyjęć, jak w przypadku kierunków zaufania publicznego. Limity przyjęć wynikałyby z zasad ogólnych, obowiązujących obecnie, a ponadto z konieczności uwzględnienia realnych potrzeb związanych z zachowaniem potencjału związanego z możliwością wszechstronnego prowadzenia prac naukowych, badawczych i rozwojowych, a ponadto z możliwości finansowych jednostki związanych z poziomem uzyskanej dotacji dydaktycznej. Ograniczona liczba miejsc oferowanych na dany kierunek uniwersytecki będzie stymulowała kandydatów do konkurencji o uzyskanie wstępu na ten kierunek studiów oraz o uzyskanie dyplomu. Pozwoli to na samoistne wykształcenie się mechanizmów selekcyjnych, które spowodują, że na kierunkach uniwersyteckich będą studiować osoby o wysokich predyspozycjach intelektualnych i zdolnościach twórczych.

Bazą rozwiązań prawnych dla kierunków uniwersyteckich, są obecne regulacje profilu ogólnoakademickiego, w tym udziału zajęć związanych z prowadzonymi badaniami naukowymi. Wartością dodaną, związaną z wprowadzeniem kategorii kierunków uniwersyteckich jest silniejsze niż dotąd odniesienie kształcenia ogólnoakademickiego do zachowania potencjału państwa związanego z możliwością wszechstronnego prowadzenia prac naukowych, badawczych i rozwojowych.

Prowadzenie kierunków uniwersyteckich byłoby, pod względem finansowym, pochodną posiadania przez jednostkę wysokiego poziomu oceny parametryzacyjnej działalności naukowej i pozyskania z tego tytułu dotacji na studia stacjonarne, niezależnie od rodzaju uczelni, w której są prowadzone (publiczna, niepubliczna). Dotacja będzie kierowana do konkretnej jednostki i nie będzie mogła być wykorzystana przez uczelnię na finansowanie innego kierunku studiów. Dotacja będzie udzielana na zasadzie wieloletniego kontraktu. W wypadku braku pokrycia wszystkich kosztów prowadzenia kierunku ze środków dotacji, niepubliczne szkoły wyższe będą mogły pobierać opłaty dodatkowe w wysokości pozwalającej na pokrycie różnicy pomiędzy kwotą dotacji a rzeczywistymi kosztami prowadzenia kierunku uniwersyteckiego. Wysokość dodatkowej opłaty będzie podlegała kontroli właściwego ministra i w wypadku stwierdzenia rażącej nieprawidłowości w kalkulacji opłaty, minister będzie miał prawo cofnąć zgodę na prowadzenie kierunku (lub nakazać jego wygaszenie). Uczelnie, które będą tworzyć kierunek uniwersytecki samodzielnie, będą mogły uzyskać od właściwego ministra promesę na udzielenie dotacji na prowadzenie kierunku (na zawarcie kontraktu na prowadzenie kierunku). Promesa będzie traciła moc w razie wyrażenia sprzeciwu wobec utworzenia kierunku, zgłoszonego z powodu niespełnienia warunków prowadzenia kierunku. W przypadku szkół wyższych, które zobowiązane będą do uzyskania zgody na prowadzenie kierunku, zgoda będzie miała moc promesy.

W przypadku kierunków uniwersyteckich możliwe będzie prowadzenie studiów zarówno w formie stacjonarnej, jak i niestacjonarnej. Tak jak dotychczas, studia niestacjonarne będą studiami odpłatnymi. Liczba miejsc na studiach niestacjonarnych nie będzie mogła być wyższa niż 50% miejsc na studiach stacjonarnych.

Ponieważ kierunkami uniwersyteckimi powinny być zainteresowane przede wszystkim osoby o uzdolnieniach twórczych, ukończenie studiów na kierunku uniwersyteckim będzie wiązało się z przygotowaniem pracy dyplomowej, a tylko na zasadzie wyjątku z egzaminem końcowym, organizowanym przez jednostkę prowadzącą kierunek.

Swoboda decyzji władz uczelni/jednostki w określaniu efektów, programu kształcenia i innych elementów toku dydaktycznego na kierunku uniwersyteckim będzie wynikała z zasad ogólnych, inaczej niż w przypadku kierunków zaufania publicznego. Na kierunkach uniwersyteckich nie będą obowiązywały standardy kształcenia. Kierunki tego rodzaju będą podlegały podwyższonemu rygorowi kontroli i nadzoru ze strony organów władzy publicznej, skupionych na zachowaniu wysokiego standardu kwalifikacji kadry kierunku i systemu weryfikacji realizacji efektów uczenia się, zorientowanego na nabycie wysokich kwalifikacji do pracy badawczej.

Kierunki uniwersyteckie prowadzone byłyby – co do zasady – jako studia I i II stopnia, wymagane będzie spełnienie warunku wysokiej koherencji między efektami i programami studiów I i II stopnia. Ewentualnie – na zasadzie wyjątku – studia uniwersyteckie będą prowadzone jako jednolite studia magisterskie.

Nieregulowane kierunki studiów

Do tej kategorii należałyby wszystkie pozostałe kierunki studiów, czyli zdecydowana większość. Tworzenie kierunków nieregulowanych ma podlegać klauzuli enumeracji negatywnej: każdy kierunek, który nie wykazuje specyfiki związanej ze szczególnymi oczekiwaniami społecznymi wobec kwalifikacji absolwentów kierunku, ani nie jest kluczowy dla utrzymania i rozwoju potencjału państwa, związanego z możliwością wszechstronnego prowadzenia prac naukowych, badawczych i rozwojowych, będzie kierunkiem nieregulowanym. Regulacje kategorii kierunków nieregulowanych będą podporządkowane zasadzie minimum ingerencji państwa w autonomię uczelni. Szczególnie w zakresie tworzenia kierunku, które ma być maksymalnie wolne od działań nadzorczych opartych na uznaniu administracyjnym. Kierunki nieregulowane będą zatem tymi, które w sposób najpełniejszy realizują zasadę autonomii szkół wyższych o której mowa w art. 70 ust. 5 Konstytucji RP.

Finansowanie kierunku nieregulowanego byłoby oparte na modelu komercyjnym (kierunek byłby uruchamiany w zależności od oceny potrzeb kształcenia i możliwości finansowych dokonywanej przez władze uczelni). Do kategorii kierunków nieregulowanych zaliczane będą kierunki studiów prowadzone zarówno przez uczelnie publiczne, jak i niepubliczne. Zarówno uczelnie publiczne, jak i niepubliczne będą mogły wystąpić o dotację projakościową na prowadzenie kierunku nieregulowanego. Przyznanie dotacji będzie oparte o klarowne przesłanki przyznawania oceny, związane z oceną rezultatów działalności naukowej jednostki oraz z oceną systemu weryfikacji efektów uczenia się. Dotacja będzie udzielana na zasadzie wieloletniego kontraktu. Jeżeli będzie to niezbędne do realizacji założeń polityki edukacyjnej państwa, właściwy minister będzie mógł zawrzeć kontrakt na dotowanie innego kierunku nieregulowanego, niż kierunek nieregulowany finansowany z dotacji projakościowej. W przypadku kierunków nieregulowanych możliwe będzie prowadzenie studiów zarówno w formie stacjonarnej, jak i niestacjonarnej. Tak jak dotychczas, studia niestacjonarne będą studiami odpłatnymi. Liczba miejsc na studiach niestacjonarnych na uczelni niepublicznej nie będzie limitowana, na uczelni publicznej nie będzie mogła przekroczyć 100% liczby miejsc dostępnych na studiach stacjonarnych.

Lista kierunków tego rodzaju nie byłaby ustalana w drodze aktu prawa powszechnie obowiązującego, jak w przypadku kierunków zaufania publicznego. Wykaz kierunków nieregulowanych kształtowałby się jako pochodna oceny potrzeb kształcenia i możliwości finansowych dokonywanej przez władze uczelni.

Nabycie uprawnień do prowadzenia kierunku nie wymagałoby zgody ze strony właściwego ministra, a jedynie braku sprzeciwu z jego strony, który musiałby zostać zgłoszony w określonym przez ustawę terminie, rozpoczynającym bieg od daty wpływu zawiadomienia o utworzeniu kierunku. Do zawiadomienia będą dołączane dokumenty w zakresie niezbędnym do stwierdzenia, iż kierunek będzie prowadzony zgodnie z przepisami prawa powszechnie obowiązującego. W razie powzięcia uzasadnionego stanem dokumentacji podejrzenia naruszenia prawa, właściwy minister będzie wydawał postanowienie o wszczęciu postępowania sprawdzającego. W tej fazie postępowania udział Polskiej Komisji Akredytacyjnej będzie wyłączony. Postanowienie będzie podlegało zaskarżeniu do sądu administracyjnego. Dopiero po bezskutecznym upływie terminu do wniesienia skargi lub w wypadku jej prawomocnego oddalenia, właściwy minister będzie toczył postępowania sprawdzające, obejmujące wydanie opinii przez Polską Komisję Akredytacyjną, która będzie mogła, celem wyjaśnienia wszystkich okoliczności prawy, przeprowadzić wizytację uczelni.

Kierunki nieregulowane prowadzone obecnie na uczelniach, nie będą podlegać, po wejściu w życie ustawy, odrębnej weryfikacji podejmowanych dotychczas działań projakościowych.

Zasady rekrutacji na kierunki nieregulowane będą ustalane przez organy uczelni.

Kierunki nieregulowane nie będą objęte centralnie określonym limitem przyjęć, jak w przypadku kierunków zaufania publicznego. Limity przyjęć będą wynikały z zasad ogólnych, obowiązujących obecnie, a ponadto z konieczności uwzględnienia realnych możliwości finansowych jednostki.

Bazą rozwiązań prawnych dla kierunków nieregulowanych, są zarówno obecne regulacje profilu ogólnoakademickiego, jak i praktycznego. Przystanie istnieć sztywny podział na kierunki które mają kształcić praktycznie (przygotowywać do zawodu) i na kierunki, które mają realizować kształcenie związane z badaniami naukowymi. Warunki formalne związane z proporcjami efektów, zajęć, punktów ECTS i treści programowych związanych z kształceniem praktycznym będą aktualizowane tylko wówczas, jeżeli uczelnia będzie zamierzała zastosować szczególne przepisy o udziale w minimum kadrowym osób nie posiadających stopnia naukowego (zob. niżej).

Ukończenie studiów na kierunku nieregulowanym będzie wiązało się z przygotowaniem pracy dyplomowej, albo z egzaminem końcowym, organizowanym przez jednostkę prowadzącą kierunek (wewnętrzny). Wybór jednej z tych form będzie uwzględniał stopień zdolności studenta do samodzielnej pracy o charakterze twórczym.

Swoboda decyzji władz uczelni/jednostki w określaniu efektów, programu kształcenia i innych elementów toku dydaktycznego na kierunku nieregulowanym będzie wynikała z zasad ogólnych, inaczej niż w przypadku kierunków zaufania publicznego. Na kierunkach nieregulowanych nie będą obowiązywały standardy kształcenia. Kierunki tego rodzaju mają podlegać znacząco ograniczonemu rygorowi kontroli i nadzoru ze strony organów władzy publicznej, w porównaniu z rygiem dotyczącym kierunków zaufania publicznego i uniwersyteckich. Zakres formalizacji działań projakościowych dotyczących kierunku nieregulowanego ma być jednoznacznie węższy, w porównaniu do kierunków zaufania publicznego i kierunków uniwersyteckich. Będzie oparty na zasadzie „minimum struktur i procedur”. Rygor nadzorczy dotyczący kierunków nieregulowanych będzie nakierowany przede wszystkim na zapewnienie realizacji praw usługobiorców, na zasadzie zbliżonej do ochrony praw konsumenta. Ocena programowa kierunku będzie odbywała się albo na wniosek właściwego ministra i tylko w wypadku powzięcia przez niego uzasadnionego podejrzenia naruszenia prawa, albo na wniosek uczelni, w wypadku podjęcia przez nią starań o dotację projakościową, lub o przekształcenie kierunku w uniwersytecki lub w kierunek zaufania publicznego.

Kierunki nieregulowane prowadzone byłyby – co do zasady – jako studia I i II stopnia, przy czym nie musiałyby spełniać wymagania wysokiej koherencji między efektami i programami studiów I i II stopnia. Ukończenie kierunku studiów nieregulowanych wyróżnione byłoby tytułem zawodowym „licencjat” (w przypadku studiów I stopnia), lub „bakalaureat” (w przypadku studiów II stopnia), przy możliwości stosowania odmiennych tytułów związanych ze specyfiką danego kierunku studiów.

Ekonomiczne podstawy dostępu do studiów

Dostęp do studiów wyższych, jako jednej z form nauki stanowi realizację publicznego prawa podmiotowego określonego nie tylko aktach prawa krajowego (art. 70 ust. 1 Konstytucji RP), ale i w aktach prawa międzynarodowego. Już w 1948 r. w Powszechna Deklaracja Praw Człowieka definiowała (art. 26) prawo człowieka do edukacji na poziomie wyższym jako dobro dostępne w równym stopniu dla wszystkich obywateli. Zgodnie z postanowieniami Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, państwo zostało uznane za odpowiedzialne za zapewnienie pełnego rozwoju osobowości i poczucia godności ludzkiej również poprzez zapewnienie dostępu do wykształcenia.¹ Otwarcie dostępu do dobra, jakim jest wykształcenie wyższe, zostało zdefiniowane jako działanie umożliwiające jak najszerszy dostęp do szkół wyższych jak największej ilości obywateli. Tzn., że każdy, kto jest zainteresowany odebraniem wyższego wykształcenia powinien mieć możliwość nauki w szkołach wyższych. Nie ma jednak podstaw, aby konstytucyjną zasadę powszechności i równości w dostępie do świadczeń edukacyjnych w szkołach wyższych rozumieć jako otwarcie pełnego dostępu na każdy kierunek studiów I lub II stopnia, dla każdej osoby legitymującej się świadectwem dojrzałości, lub dyplomem ukończenia studiów I stopnia. Bariery dostępu do określonego kierunku studiów mogą być tworzone przez wzgląd na wydolność finansową państwa lub z uwagi na potrzebę utrzymania i podnoszenia wysokiej jakości kształcenia.

Trybunał Konstytucyjny podniósł w wyroku z 2000 r., iż nie istnieje prosta zależność pomiędzy zasadą nieodpłatności za studia w publicznych szkołach wyższych, a zapewnieniem dostępu do studiów. Trybunał Konstytucyjny przypomniał doświadczenia z okresu PRL, kiedy realizowana w praktyce zasada bezpłatności studiów nie współgrała z realizacją powszechności i dostępu do nauki. W Polsce występował wówczas najniższy stopień skolaryzacji w Europie, z uwagi na ograniczoną liczbę dostępnych miejsc na studiach wyższych. Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, dopiero wprowadzenie możliwości prowadzenia odpłatnych studiów wieczorowych i zaocznych oraz umożliwienie zakładania szkół niepublicznych stanowiło przełom i otwarcie dostępu do wyższego wykształcenia.² W kolejnych latach zmiany w prawie, umożliwiające pobieranie opłat za usługi edukacyjne w szkołach publicznych zyskiwały aprobatę orzecznictwa. Możliwość odpłatności za powtarzanie przedmiotów na studiach stacjonarnych w wyniku niezadowalających wyników w nauce, odpłatności za egzaminy komisyjne itp., akceptowane były jako zgodne z zapisami Konstytucji RP (art. 70 ust. 2) i ideą bezpłatnej nauki w szkołach publicznych³.

Dostęp do bezpłatnych studiów w publicznych szkołach wyższych musi być z natury rzeczy limitowany i uwzględniać realne możliwości determinowane stanem finansów publicznych państwa. W odniesieniu do, „niektórych usług edukacyjnych”, stanowiących wyjątek od zasady bezpłatności studiów w szkołach publicznych, występują dwie determinanty ograniczające: ilościowa (nie może ich być więcej niż usług nieodpłatnych) i

¹ Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Dz. U. 1977, nr 38. poz. 169.

² Wyrok TK z dnia 8 listopada 2000, SK 18/99, OTK 2007 nr 7 poz. 258, lex nr 44659.

³ Uchwała Składu Siedmiu Sędziów NSA z dnia 13 października 2003 r., OPS 5/03, ONSA 2004, nr 1 poz. 9, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl>, Wyrok NSA z dnia 7 września 2011 r., I OSK 1049/11, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl>, Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 grudnia 2013 r., K 16/13, Dz. U. z 2013, poz. 1588.

przedmiotowa (odnosić się one mogą tylko do niektórych rodzajów kształcenia – zajęć, typów studiów, nie mogą zatem dotyczyć wszystkich typów studiów).

Proponowane ograniczenia w dostępie do studiów pozostawałyby w zgodzie z powołanymi wyżej determinantami i wynikałyby z nowego mechanizmu finansowania działalności dydaktycznej szkół wyższych. W szkołach wyższych publicznych opłaty będą bowiem pobierane, tak jak dotychczas, tylko: za studia niestacjonarne (miejsc na studiach niestacjonarnych, za studia nieobjęte kontraktami oraz za powtarzanie roku na studiach objętych kontraktami. W szkołach niepublicznych opłaty nie będą natomiast pobierane za studia stacjonarne na kierunku zaufania publicznego oraz za studia stacjonarne na kierunku uniwersyteckim, o ile dotacja nie pokrywa wszystkich kosztów prowadzenia kierunku. Oznacza to, iż realizacja idei dostępu do bezpłatnej nauki w szkole wyższej zostanie radykalnie poszerzona od strony przedmiotowej, w porównaniu ze stanem dotychczasowym.

Szkoły publiczne i niepubliczne uzyskają równy dostęp do dotacji finansujących ich działalność dydaktyczną i naukowo - badawczą, przy czym – z zasady – dotowane będą, na zasadzie wieloletniego kontraktu, konkretne kierunki zaufania publicznego i uniwersyteckie, zaś kierunku nieregulowane – w wypadku uzyskania przez uczelnię dotacji projakościowej.

Dotacje na działalność dydaktyczną będą podlegały częściowemu zwrotowi, jeżeli liczba absolwentów na dotowanych kierunkach będzie – po upływie lat przewidzianych w programie studiów – mniejsza od ustalonego przy otrzymaniu dotacji ułamka liczby studentów, na których przyznano dotacje.

Wprowadzenie tych zasad ma służyć nie tylko osiągnięciu efektu w postaci poszerzenia idei realizacji dostępu do bezpłatnej nauki w szkole wyższej, ale także osiągnięciu efektów dodatkowych, w postaci ograniczenia mocy oddziaływania skrajnych presji wywieranych na władze uczelni/jednostki przez reguły gospodarowania.

W przypadku uczelni publicznych, postulowany system posłuży ograniczeniu presji płynącej ze strony kadry na podnoszenie kosztów prowadzenia kierunku. Obecnie dotacja jest kierowana na uczelnię, a nie na konkretny kierunek. Uczelnie dokonują wewnętrznej redystrybucji środków publicznych według zasad po części określanych samodzielnie. Powoduje to, iż nawet kierunki o bardzo niskim poziomie rekrutacji mogą być nadal prowadzone, a kadra może nadal osiągać dochody z pracy najemnej, ponieważ środki na prowadzenie kierunku kierowane są z budżetu centralnego uczelni. Ponieważ osiąganie dochodów zależy od wpracowania normatywnie określonej liczby godzin dydaktycznych (pensum), kadra zainteresowana jest utrzymaniem wysokiej liczby zajęć i godzin, natomiast władze uczelni/jednostki zainteresowane są wprawdzie redukcją kosztów, w więc m.in. liczby zajęć i godzin, jednak decyzje w kierunku ograniczania kosztów napotykają skuteczne przeciwdziałanie ze strony kadry. Postulowana zmiana wymusza utrzymanie liczby zajęć i godzin w granicach wynikających z dostępności środków przyznanych na konkretny kierunek.

W przypadku uczelni niepublicznych, postulowany system posłuży ograniczeniu presji o charakterze odwrotnym: presji płynącej ze strony władz uczelni/jednostki na obniżenie kosztów prowadzenia kierunku. Obecnie uczelnia niepubliczna nie otrzymuje bowiem dotacji, cały koszt prowadzenia kierunku musi pokryć z własnych przychodów. Presja ekonomiczna na ograniczanie wydatków z tytułu prowadzenia kierunku jest więc generowana z dużą mocą. Im niższe koszty prowadzenia kierunku, a te generowane są w dużym stopniu przez liczbę godzin, zajęć i semestrów, tym wyższy poziom bezpieczeństwa ekonomicznego uczelni i kadry. Postulowana zmiana prowadzi do skokowego zwiększenia bezpieczeństwa ekonomicznego kierunku, co poszerza władzom uczelni zakres luzu decyzyjnego w kształtowaniu programu studiów.

System dotacji z budżetu państwa powinien obejmować, oprócz dotacji na działalność dydaktyczną, także dotacje na pomoc materialną dla studentów i doktorantów, o ile nie zostanie przyjęte alternatywne rozwiązanie - przekazanie zadań związanych pomocą materialną dla studentów gminom i umożliwienia gminom fundowania własnych stypendiów dla studentów. Pomoc o charakterze socjalnym powinna systemowo objąć całość systemu kształcenia, a nie tylko kształcenia w szkołach wyższych, i stanowić element ogólnego systemu zabezpieczenia społecznego. Pomoc ta powinna być przedmiotem odrębnej regulacji ustawowej i pozostawać poza zakresem zadań szkół wyższych.

Beneficjentami pomocy socjalnej dla studentów i doktorantów powinny być przede wszystkim osoby studiuje na kierunkach objętych odpłatnością. Pozwoli to na zapewnienie szerszej realizacji idei dostępu do nauki, poprzez ograniczenie bariery finansowej i wyrównanie szans edukacyjnych. W przypadku studentów kierunków dotowanych, bariera finansowa jest ograniczona poprzez sam fakt bezpłatności studiów.

Rola uczelni w zakresie przyznawania i wypłacania stypendiów powinna ograniczyć się wyłącznie do stypendiów za dobre wyniki w nauce.

Szkoły wyższe powinny uzyskać większe uprawnienia do prowadzenia własnej polityki finansowej, szczególnie w zakresie opłat za świadczone usługi. Narzucanie górnego pułapu cen świadczonych usług jest zabiegiem co prawda stosowanym, ale w sytuacji monopolu, lub oligopolu, kiedy administracyjna regulacja rynku stanowi protezę braku konkurencji. Tymczasem konkurencja pomiędzy uczelniami jest bardzo silna, a rynek edukacyjny ma obecnie charakter „ryнку usługobiorcy”, gdzie przewagę ma mechanizm konkurencji o destynatariusza (usługobiorcę, studenta). Odstraszanie kandydatów wysokimi opłatami nie leży w interesie uczelni, przeciwnie: niższa opłata może stanowić o przewadze konkurencyjnej na rynku. Zawyżanie opłat działa na korzyść konkurencji. Brak rozwiązań formalnych zostanie zatem zniwelowany rozwiązaniami nieformalnymi, podporządkowanymi rynkowym regułom konkurencji o destynatariusza (studenta).